

ХАБАРШЫ

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ

№ 2 (12)

2005

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ХАБАРШЫ

№ 2 (12)

**Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы
Мемлекеттік терминология комиссиясының бюллетені**

№2 (12)

2005 жылғы маусым

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және спорт
министрлігі

Редакциялық алқа:

Е. Қосыбаев – Мемтерминком
төрағасы

Е. Аманшаев
С. Абдрахманов
М. Айымбетов
Ж. Бейсенбайұлы
Ә. Кекілбаев
М. Құлкенов
Ш. Құрманбайұлы
Б. Момынова
Б. Омаров
Д. Омашұлы
М. Серғалиев
Т. Тұяқбаев
К. Хұсайын
К. Юсуп

Бас редактор

Шерубай ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ

ҚР Мәдениет, ақпарат және
қоғамдық келісім министрлігінде
тіркеліп, тіркеу туралы 2002 жылғы
27 мамырда №2993-Ж куәлігі
берілген.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҮКІМЕТІНІҢ
ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
ТЕРМИНОЛОГИЯ КОМИССИЯСЫНЫҢ
РЕСМИ ҚҰЖАТТАРЫ**

**Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы
Мемлекеттік терминология комиссиясының
БАСПАСӨЗ ПАРАҒЫ**

Жақында Астана қаласында Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясының 2005 жылғы бірінші отырысы болып өтті.

Төрағалық етуші Мемлекеттік терминология комиссиясы төрағасының орынбасары, Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және спорт вице-министрі Е.Аманшаев жиналғандарды күн тәртібіндегі мәселелермен таныстырды.

Мәжілісте Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі География институты жанынан құрылған сараптама тобы ұсынған терминдер, ҚР Президенті Кеңесі жалпы бөлімінің меңгерушісі М.Жақыпов ұсынған терминдер және "Қазақ мұнай және газ институты" акционерлік қоғамы әзірлеген "Шыныпластик құбырлар желілерінің жүйесі" атты Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты талқыланды.

Мемлекеттік терминология комиссиясы ҚР Білім және ғылым министрлігі География институты мен ҚР Президенті Кеңесі жалпы бөлімінің меңгерушісі М.Жақыпов ұсынған терминдерді талқылай келіп, 115 термин сөз бен сөз тіркесін ресми бекітті.

Төменде Мемтерминком мәжілісінде бекітілген сөздер мен сөз тіркестерінің тізімі беріліп отыр.

1. абразивы - түрпітас
2. абразия - жемірілу
3. агенты выветривания - үгілу агенттері
4. азональность - бейаймақтық
5. акведук - тарнау
6. аккумуляция - жинақтау, жинақталу
7. бегунок - жүгіртпе
8. бегущая строка - жүгіртпе жол
9. берег наветренный - жел жаға
10. берег подветренный - ық жаға
11. бифуркация - екіжарылу
12. бифуркация рек - өзендердің екіжарылуы
13. бор - шоққарағай

14. боры ленточные - жалқарағай
15. быстрина - тезағыс
16. быстроток - тезағын
17. вал - жал
18. взвешенная пыль - ұшпа шаң
19. влажность критическая - қауіпті ылғалдылық
20. водоем - суайдын
21. водопад - сарқырама
22. водосброс - су ағыту
23. водоснабжение - сумен қамтамасыз ету
24. водохранилище - су қоймасы
25. воды аллювиальные - сіңбе су
26. воды безнапорные - қысымсыз су
27. воды внешние - қар суы
28. воды грунтовые - ызасу
29. воды дренажные - қашыртқы су
30. воды подземные карстовые - кеуекті жерасты суы
31. воды ювениальные - ювениль суы
32. воздух разреженный - селдір ауа
33. возобновление леса - орманды жаңғырту
34. волна стока - ағыс толқыны
35. время истинное звездное - жұлдыздық ақиқат уақыт
36. время квазиистинное звездное - жұлдыздық квазиақиқат уақыт
37. выветривание - үгілу
38. выветривание избирательное - ішінара үгілу
39. выветривание физическое - физикалық үгілу
40. выветренность - үгілгендік
41. вьюга - бұрқасын
42. гейзер - гейзер
43. гидроэлектростанция деривационная - деривациялық су электр станциясы
44. глей - қопа топырағы
45. глина - саз
46. гляциология - гляциология

47. голоц - жалаңашын
48. гололед - көктайғақ
49. городское зонирование - қалалық аймақтау
50. гребень - жота қыры
51. гряда - қырқа
52. дамба защитная - қорғаныш бөгет
53. дебит источника - бастау шығымы
54. дефляция - топырақ үрленуі
55. дешифрирование аэрофотоснимков - аэрофототүсірімдерді айқындау
56. для достоверности - дәйектілік үшін
57. долина аллювиальная - аллювийлік аңғар
58. дорожные знаки - жол белгілері
59. достоверная информация - дәйекті ақпарат
60. дренаж - қашыртқы
61. дюны - жағашағыл
62. забереги - жиекмуз
63. заводь - тұйықсу
64. заиление - ұйықтану
65. заказник - қорықша
66. закарственность - кеуектену
67. закраина - жиексу
68. зеркало грунтовых вод - ызасудың беті
69. злоупотребление служебным положением - қызмет бабын теріс пайдалану
70. зона аридная - қуаң аймақ
71. зона избыточного увлажнения - аса ылғалды аймақ
72. зона полупустынная - шөлейт аймақ
73. зона пустынная - шөл аймақ
74. зональность - аймақтылық
75. зыбун - қалқыма ұйық
76. изменчивость - құбылмалылық
77. ил - ұйық
78. индекс локализации - оқшаулау индексі
79. институционализировать - институттандыру

80. институциональные меры - институттандыру шаралары
81. инфльтрация - сіңу, сіңіру
82. источник восходящий - қайнар
83. истощение природных ресурсов - табиғи ресурстардың сарқылуы
84. камнепад - тасқұлама
85. комплектовать - жасақтау, жинақтау
86. консолидация - топтастыру (саяси)
87. консолидированный - шоғырландырылған (қаржы)
88. массив горный - тау алабы
89. массив жилой - тұрғынүй алабы
90. массив горный - орман алабы
91. миграция - көші-қон
92. накладная - теліндеме
93. недостоверная информация - дәйексіз ақпарат
94. обслуживание - қызмет ету
95. обслуживание бюджетное - бюджеттік қызмет ету
96. оказание услуг - қызмет көрсету
97. отправление - жөнелтілім
98. отрицательная оценка - теріс баға
99. отрицательное заключение - теріс қорытынды
100. положительная оценка - оң баға
101. положительное заключение - оң қорытынды
102. поставка товаров - тауар жеткізілімі
103. посылка - сауқат
104. превышение служебных полномочий - қызметтік өкілеттіктерін асыра пайдалану
105. преференции, преимущества - артықшылық
106. продукция двойного назначения - қосарлы мақсаттағы өнім
107. пункт назначения - межелі орын
108. рассылка - жіберілім
109. самовольность - бетімен кетушілік
110. самотек - бетімен жіберу
111. сфера оказания бытовых услуг - тұрмыстық қызмет көрсету саласы
112. товарное обозначение - тауар белгілемесі

- 113. товарные знаки - тауар таңбалары
- 114. товарные марки - тауар маркалары
- 115. условные обозначения - шартты белгілемелер

Мемлекеттік терминология комиссиясы өзінің 2005 жылғы бірінші отырысында География институты мен ҚР Президенті Кеңесі жалпы бөлімінің меңгерушісі М.Жақыпов ұсынған терминдер мен сөз тіркестерін және "Қазақ мұнай және газ институты" акционерлік қоғамы әзірлеген Мемлекеттік стандартты талқылады. Ұсынылған 309 тілдік қолданыстардың ішінен қатаң сараптау мен ұзақ талқылаудан кейін 115 сөз бен сөз тіркесі ресми бекітілді.

Термин жасау, оларды ресми бекіту практикасында бір түбірден өрбитін ұғымдар атауларының біріне балама ұсынылып, басқалары ескерусіз қалған реттер кездеседі. Мәселен, *зона* терминін Мемтерминком 2002 жылғы 11 желтоқсандағы отырысында *аймақ* деп ресми бекіткен болатын. Алайда осы түбірден өрбитін *зональность, азональность, зонирование* сол қалпында қолданылып жүрді. Осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында Мемтерминком мүшелері бұларды тиісінше *аймақтылық, бейаймақтық, аймақтау* деп бекіту орынды деп тапты. Сондай-ақ осы түбірден өрбитін *қуаң аймақ (зона аридная), аса ылғалды аймақ (зона избыточного увлажнения), шөл аймақ (зона пустынная), шөлейт аймақ (зона полупустынная)* тіркестерін де ресми бекітті.

Терминком мүшелері *абразивы - түрпітас, воды внешние - қар суы, воды грунтовые - ызасу, воды подземные карстовые - кеуекті жерасты суы, посылка - сауқат, воды аллювиальные - сіңбе су* сөздерін салалық ұғымды ұлттық дүниетанымға сәйкес келетін сөздермен берген терминдер ретінде атап өтті.

Қалыптасқан үрдіс бойынша бір түбірден тарайтын немесе іргелес ұғымдар атаулары ұялық әдіспен *үгілу (выветривание), ішінара үгілу (выветривание избирательное), физикалық үгілу (выветривание физическое), үгілу агенттері (агенты выветривания), үгілгендік (выветренность), ұйық (ил), ұйықтану (заиление)* түрінде топтастырылып бекітілді. Терминдер мен сөз тіркестерін бұлайша топтап бекітудің іс жүргізуде де, аудармада да жеңілдік туғызып, олардың қолданысқа тез еніп кетуіне себебін тигізері сөзсіз.

Обслуживание, оказание услуг сөздерін қазақ тілінде екеуін де қызмет көрсету деп алып жүргендіктен, Мемтерминком мүшелері оларды даралау мақсатында *обслуживание* терминін *қызмет ету* деп, ал *оказание услуг* деген сөз тіркесін *қызмет көрсету* деп саралап бекіткен орынды деген шешімге келді.

Терминдер мен атауларды бекіту кезінде сонымен бірге олардың терминжасамға қойылатын талаптарға сәйкестігі, ұсынылған терминдердің қолданылу жиілігі, ұлт тілінің өз байлығын барынша ұтымды пайдалану қағидаттары назарда ұсталып отырды.

Мемтерминком

**Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы
Мемлекеттік терминология комиссиясының
ШЕШІМІ**

Астана қаласы

2005 жылғы 20 сәуір

1. ҚР Білім және ғылым министрлігінің География институты ұсынған терминдердің ішінен олардың қаралғаны айтылған түзетулерді ескере отырып, бекітілсін.

2. ҚР Президенті Кеңесі жалпы бөлімінің меңгерушісі М. Жақыпов ұсынған терминдер айтылған түзетулерді ескере отырып, бекітілсін.

3. "Қазақ мұнай және газ институты" акционерлік қоғамы әзірлеген "Шыныппластик құбырлар желілерінің жүйесі" атты Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты мақұлданын.

**Мемтерминком төрағасының
орынбасары**

Е. Аманшаев

Мемтерминком хатшысы

Б. Омаров

ТЕРМИНОЛОГИЯНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ, ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ, ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл айдармен филология ғылымдарының докторы, профессор Ш.Құрманбайұлының Нәзір Төреқұлұлы және "жат сөздерді" қабылдау мәселелері туралы және филология ғылымдарының кандидаты Е. Әбдірәсіловтің терминографияның мәселелерін сөз еткен мақалалары беріліп отыр.

Шерубай Құрманбайұлы,

ҚР Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі

Тіл комитеті төрағасының орынбасары,

филология ғылымдарының докторы, профессор

Нәзір Төрөкүлов және "жат сөздерді" қабылдау мәселесі

Тіліміздің ұлттық терминқорын қалыптастыруда тілдік және тілден тыс факторларға байланысты өзге тілдерден дайын атауларды көбірек қабылдап келгеніміз белгілі. Әсіресе, өткен ХХ ғасырдың 30-жылдарынан бастап, орыс тіліне негізделген кеңестік терминқор қалыптастыру мақсаты көзделгендіктен, еуропа халықтарының тілдеріндегі атауларды орыс тіліндегі қалпында өзгертпей қабылдап келдік. Жетпіс жылдай осы бағыттан таймағандықтан, термин қабылдау арқылы сыртқы көздің есебінен атаулар қорын қалыптастыру бізде дәстүрге айнала бастады. Алайда осы терминқор қалыптастырудың сыртқы көзін пайдалануда сол отызыншы жылдарға дейін қазақ зиялылары түгелге дерлік басқа пікірде болды. Солардың қатарында жат сөздерді қабылдау, тіліміздің дыбыстық-құрылымдық ерекшеліктеріне сәйкестендіріп жазу туралы сонау жиырмамыншы жылдары-ақ арнайы еңбек жариялаған халқымыздың белгілі қайраткер ұлдарының бірі Нәзір Төрөкүлұлы да бар.

Өткен жылы "Алаш" баспасынан Нәзір мұрасын жинақтап, зерттеп жүрген ғалым, филология ғылымдарының кандидаты Ж.Әлмашұлының құрастыруымен Н.Төрөкүловтың екі томдық шығармалар жинағы жарық көрді. Көрнекті қайраткердің соңында қалдырған мұрасының "шаң басқан архивтерде" елеусіз жата бермей, қалың жұртшылыққа жетіп жатуы - қуанарлық та, құптарлық та іс. Бұл орайда біз де Н.Төрөкүлұлының жуырда жарық көрген шығармалар жинағына еңбеген 1926 жылы Мәскеуден басылып шыққан "Жат сөздер туралы" деп аталатын шағын еңбегін араб графикасынан қазіргі жазуымызға түсіріп, қайта бастырып шығаруды жөн көрдік. Өткен ғасырдың сонау жиырмамыншы жылдары қазақ терминологиясы дамуының Байтұрсынов кезеңінде жарық көрген бұл еңбектің терминтану тарихында өзіндік орны бар. Терминологияда күні бүгінге дейін шешімін таппай, ғалымдар тарапынан түрлі әңгіменің арқауы болып жүрген халықаралық терминдер мәселесін осыдан бір ғасырға жуық уақыт бұрын арнайы сөз еткен бұл еңбекте бүгінгі терминологиялық жұмыстарды жүргізу барысында, шет тілдерінен термин қабылдауда назарға алатын құнды пікірлер аз емес.

Н.Төрөкүлұлы осы еңбегін жазудағы мақсаты туралы: "Біздің бұл жазудағы тілегіміз: сол жат тілдерден қазақшаға кірген сөздердің өзгеру заңын табу" дей келіп, ол жарыса қолданылып, әр түрлі жазылып жүрген сөздерді бір ізге түсіріп жазу - бір жағынан бүгінгі жазуымызды тәртіпке келтірсе, екінші

жағынан, тіліміздің болашақтағы дамуына да үлгі болатынын айтады. Олардың жөнге салған ісінің болашаққа үлгі болып қалыптасып қалатындығы жөніндегі ойын автор өз сөз қолданысында "тілдің келесіде баюына жол тазалау" - деп береді.

Н.Төреқұлұлы қазақтың білімді, зиялы азаматы ретінде шет тілдерінен термин қабылдаудың тілдік заңдылықтарын анықтап, соған сәйкес жазу үлгісін қалыптастыруды өзіне міндет санайды. Өзге тілдерден сөз қабылдамай тұра алмайтындығымызды айта келіп, ол - "...сертсіз, заңсыз жат сөздерді бос қоя беру де жарамайды, опыр-топыр болып, тіліміздің негізгі заңдылықтарын бұзып, тас-талқанын шығарып жібереді"- дейді.

Автордың бұл ойы да, "Қазақ тіліне кірген жат сөз болса, қазақтың тымағын киген жалпақ қазақ сөзі болып кірсін" деген ұстанымы да өзімен замандас, А.Байтұрсынұлы, Х.Досмұхамедұлы сынды қазақ зиялыларының пікірлерімен үндесіп, сабақтасып жатыр. Олардың барлығы да шет тілдерінің сөздері тіліміздің дыбыстық-құрылымдық заңдылықтарына бағындырылып қабылдануы қажет деген тұжырымға тоқталады.

Мәселені арнайы зерттеген тілші ғалымдардың көрсеткен мәліметтеріне сүйенсек, тіліміздің лексикалық қорының 30 пайыздан астамын араб-парсы сөздері құрайды екен. Бұл тұрғыда Нәзір Төреқұлұлы сол жиырмасыншы жылдары-ақ тілімізге енген араб-парсы сөздерінің игерілуін, көптеген нақты мысалдармен көрсетіп берген. Оның тілімізге сіңіп кеткен араб-парсы сөздердің қалай және қандай өзгерістерге ұшырай отырып қабылданғанын анықтау арқылы өзге тілдердің сөздерін де игерудің жолын табамыз деуі - тіліміздің сол кезеңге дейінгі даму тарихы мен сөз қабылдау тәжірибесіне жіті назар аударып білген зерек зерттеушінің аса байқампаздықпен айтылған, ешқашан құнын жоймайтын құнды пікірі. Зерттеушінің осы ойының бір түйіні ретінде айтылған - "Араб-парсы сөздеріне елдің баяғы заманда өзінен пішіп қойған үлгісі жалпы жат сөздердің барлығына жарамаса да, бірсыпырасына жарайды" - деген пікірі қазір де құнын жойған жоқ деп білеміз. Жалпы жиырмасыншы ғасырдың басында қазақ зиялылары көтерген термин мәселелерінің көпшілігі қазірге дейін шешімін таппай, қайтадан күн тәртібіне қойылып жатқан бүгінгі таңда олардың қай-қайсысының да еңбектерін елеусіз, пікірлерін ескерусіз қалдыруға тиіс емеспіз.

Бұл еңбегінде Нәзір Төреқұлұлы араб тілін жетік білетін білікті маман ретінде арабтың қай дыбысының қазақтың соған сәйкес келетін (жақын келетін) қандай дыбыстарымен алмастырылғанын, қалай таңбаланғанын немесе кей дыбыстардың мүлде түсіп қалатынын көптеген мысалдармен нақты (сөз басында, ортасында және сөз соңында) көрсетіп берген. Сондай-ақ ол - "Жалғыз-ақ әріп ауыстырумен жат сөз қазақ сөзі болмайды. Қазақ сөзі болып әбден сіңуі үшін сөздің жалпы құрылысы қазақша болуы керек." - дейді. Зерттеуші араб-парсы сөздерінің ішінде әсіресе жіңішке буынды сөздердің көп өзгеріске ұшырайтынын айта келіп, **برکة، کرمة** сияқты сөздердің

құрамында өзгеретін әріптердің жоқ екендігіне қарамастан, қазақ тіліне кіргенде *береке, керемет* түрінде таңбаланып, адам танымастай өзгеріске ұшырағанын мысалға келтіреді.

Н.Төреқұлұлы араб тіліндегі фатха, кесре, гамма және төшдидтің біздің тілімізге қалай қабылданғанын да көрсетеді. Мәселен, жіңішке буынды сөздердің құрамындағы фатха тілімізге көбінесе е болып өтетінін көрсететін бірнеше мысалдар келтіреді. Сол сияқты гамманың ү, ұ, о болып, кесренің е, ы, і болып қабылданатынын да, л, м, н әріптерінің қатар келмейтінін (тәшtid) де көптеген нақты мысалдармен көрсетіп береді.

Автордың "Татарда араб-парсы сөздерін бұзбай алу, айту мінезі бар. Бұл мінез қазаққа жарамайды" дей келіп, татар тілінен бізге де сол сөздерді өзгеріссіз қабылдауға жол беруге болмайды деген пікірі де орынды айтылған.

Кезінде бізге парсы тілінен енген *-кер, -паз, -стан* сияқты қосымшаларды қазір біз аса жатсына қоймайтынымыз, олардың тілімізге сіңісті болып қалғаны белгілі. Н.Төреқұлұлы бұл қосымшалар "үндестік заңын ойран қылады", сондықтан олардың жалғануы арқылы жасалған *жұмыскер, білімпаз, өнерпаз, әсемпаз, Қазақыстан, Татарыстан* сияқты сөздерді осы қалпында қалдырмай, *-ғыш, -гіш, -шы, -ші* сияқты төл жұрнақтарымызбен алмастырып немесе *білім иесі, қазақ елі, татар елі* деп өзгертіп алған дұрыс деп санайды.

"Жат сөздердің" бірінші бөлігі араб-парсы тілінен енген сөздерге арналса, екінші жартысы "Ауропа сөздері" деп аталады. Еуропа сөздері туралы өңгіме бастағанда-ақ автор - "Жалпы құрылысына қарағанда араб-парсы сөздеріне пішкен заңдарымыз ауропа сөздеріне де жарайды десек, үлкен жаңылыс болмайды. Ауропа сөздері де араб-парсы сөздеріндей өзгеруге тиіс" -дейді.

Жалпы Ахаң бастаған алаш зиялылары мен Нәзір Төреқұлұлының шет тілдерінен термин қабылдауға қатысты көзқарастарында айтарлықтай алшақтық жоқ. Алдымен өз тіліміздің мүмкіндігін пайдалану мен өзге тілдер сөздерінің барлығын да тіліміздің дыбыстық-құрылымдық заңдарына бағындырып қабылдау мәселесінде Н.Төреқұлұлы Қазақстан білім ордасының белгілеген қағидаттарымен, А.Байтұрсынұлы, Х.Досмұхамедұлы, Е.Омарұлы, М.Дулатұлы сияқты ұлт зиялыларының ұстанымдарымен келіседі. "Жат сөздер" авторы ұсынысының білім ордасы бекіткен қағидаттардан негізгі айырмашылығы - ол араб-парсының, түркілердің емес, еуропа тілдерінің сөздеріне басымдық беру қажет деп санайды. Оның себебін бір сөзінде ол "Біздің мәдениет кеңес мәдениетімен бірге кетпек. Біздің алдымыздағы 50-60 жыл ішінде қазақ баласы орыс мектебін көрмей, жоғары білімді алмайды (*қазіргіше - ала алмайды*)" деп, түсіндірсе, келесі сөзінде "Қазақ тілі жетпеген сөзін Ыстанбол мен Қазаннан іздемей-ақ ауропадан алады. Үйткені қазақ кедей болса, көбінше әзірге мәдениет, техника терминдеріне кедей. Осылай болған соң тілдес елдердің өздері жетпеген терминдерін ауропадан алып отырған шақта "делдәлсіз" тура ауропадан алсақ не болады?!" - дейді.

Н.Төрөкұлұлының еуропа сөздерін делдалсыз-ақ тікелей түпнұсқа тілден алайық деген ұсынысы дұрыс-ақ. Бірақ бұл мәселе 1924 жылы білім ордасы бекіткен қағидаттардан көрініс тапқан болатын. Елдес Омарұлы сиезде жасаған баяндамасы бойынша қойылған сұрақтарға жауап бергенде: "Түркі халықтарының бәріне ортақ жалпы түрік сөзі болмаса, - түрік халықтарының кез келген біреуінде бар сөзді жақын көрудің қыйсыны болмайды. Қазақта жоқ сөзді басқа түріктерден іздеу керек - деген жобаны: түрік халықтарының бәріне ортақ сөздерден іздеу керек - деп түсіну керек"¹ дейтін түсініктеме берген еді. Оның үстіне сиезде Н.Төрөкұлұлы да баяндаманы талқылауға қатысып, өз пікін айтқан болатын. Жалпы білімпаздар сиезінің "Иаурыпа қалықтарының бәріне сіңіп кеткен жалпы жұртқа ортақ пән сөздер, қазақ тілінің дыбыстарына келтіріліп, бізге де пән сөз болып алынсын" деген қағидатты бекітуі Н.Төрөкұлұлы ұсынысының алаш зиялылары жасаған қағидаттардан толық көрініс тапқанын көрсетеді.

Н.Төрөкұлұлының М.Дулатұлының тұжырымдарына қатысты айтқан сыни пікірлері олардың ғылыми көзқарастарының алшақтығынан, ұстанған қағидаттарының бөлектігінен емес, оның басқа себептері бар екендігі аңғарылып тұр. Жалпы алаш зиялылары белгілеген терминология қалыптастыру қағидаттарының дұрыс жасалғандығына күмән келтіру қиын. Оны Қазақстан білім ордасының жұмысына барынша сын көзбен қарай отырып жазған, жан-жақты білімді қазақ зиялысы Н.Төрөкұлұлының осы еңбегінен де көруге болады. Егер 1924 жылы сиез бекіткен қағидаттардың ғылыми негізінің қандай да бір осал тұсын байқағанда, Н.Төрөкұлұлы өзіне тән өткір тілімен "тіліп-тіліп" айтқан болар еді.

Кітапшаның "Ауропа сөздері" деп аталған екінші бөлігінде де автор еуропа тілдеріндегі қай дыбыстың қалай өзгертіліп алынуы керектігін немесе араб сөздерін алғандағыдай жолмен қабылдауға болатынын көрсететін мысалдар келтіреді.

Н.Төрөкұлұлының бұл еңбегі кірме сөздерді тіліміздің дыбыстық-құрылымдық ерекшеліктерін ескере отырып қабылдау тұрғысынан А.Байтұрсынұлы мен Х.Досмұхамедұлдарының, жалпы алаш зиялыларының көзқарастарымен сәйкесіп жатқан, көп тілді білетін білікті маман ретінде өз тарапынан қосқан нақты ұсыныстары мен тұжырымдары бар, осыдан бір ғасырға жуық уақыт бұрын жазылғанына қарамастан, күні бүгінге дейін ғылыми құндылығын жоймаған кітап. Кірме терминдерді жазу бізде әлі толық шешімін таппаған, соңғы жылдары мамандар тарапынан жиі сөз болып жүрген мәселе. Бұл мәселені шешу барысында Н.Төрөкұлұлының еңбегі ескерусіз қалмайды деп ойлаймыз.

"Еңбекші қазақ" газетінің 1926 жылдың 14 сәуіріндегі санында "Кітап сыны" деген айдармен аты-жөнін "Т." түрінде қысқартып берген азаматтың

¹ Қазақ білімпаздарының тұңғыш сйезі. Орынбор, 1925. 84-б.

"Жат сөздерге" жазған рецензиясы жарық көрді. *(Ол пікір кітап соңында беріліп отыр.)* Онда пікір білдіруші Н.Төрекүлұлының кейбір ойларына қатысты сыни пікірлер де айтумен қатар - "Тегінде Нәзір кітабы қазақ тілін таза сақтауға едеуір шылбырдың ұшын береді. Нәзір қазақ тіліндегі сингармонизм жолын қуаттаушы жазушы. Мұндай кітаптар шыға беруіне тілектеспіз" - деп, бұл кітаптың құнды жақтарын айта келіп, сөзін аяқтапты.

Жарық көрген кезде де оң бағасын алған бұл еңбектің, кірме атауларды қабылдау мәселесі әлі шешімін таба қоймаған қазіргі кезеңде де қажетімізге жарайтынына еш күмән келтірмейміз.

Ербол Әбдірәсілов,

*әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
аға оқытушысы, филология ғылымдарының кандидаты***Қазіргі терминологиялық сөздіктер жасауда қолға алуды
қажет ететін негізгі мәселелер**

Қазіргі қазақ терминографиясының жағдайында баспадан жарыққа шығып жатқан сөздіктердің сапасы мен қызметіне, олардың терминдерді реттеп беру, дефинициясын ашып беру дәрежесіне ғылыми-көпшілік қауымның, ғалымдардың көңілдері толмай жүргендігі, әр сөздік түрінің өз қызметтерін орынды, талапқа сай орындай алмай келе жатқандығы кім-кімге де жаңалық болатын құбылыс емес. Осыған орай, терминологиялық сөздіктер шығару ісінің қазіргі жағдайының қалыптасып отыруының себептері нендей? Терминологияның даму бағытының, жаңа терминдерді жасау ісінің оған қандай әсер-ықпалы бар? Терминологиялық және басқа да сөздік түрлерін шығаруда қандай мәселелер ескерілмей, қандай талаптар орындалмай жатыр? деген сияқты өзекті мәселелерге жетелейтін сұрақтар туындайды. Осы мәселелер тізбегіне тілдік және тілдік емес тұрғылардан қарап, талдап көрудің артық болмайтындығы анық.

Терминологиялық сөздіктердің сапасын жақсартуға деген ұмтылыс әр елдегі қалыптасқан терминологиялық сөздіктер шығару ісіне деген көзқарас пен түсінікке, оларды басқарып отыратын ғылыми-үйлестіруші жүйеге байланысты екендігін әлемдік терминография саласындағы тәжірибелер көрсетіп отыр. Терминдерді реттеу, қолдану, бірізге түсіру деңгейі дамыған елдердің ғылыми-басқарушы орындары бұл саладағы жұмыстарды реттеу ісінегі жетістіктерге бірден қол жеткізе қоймағандығы да түсінікті. Солай бола тұрса да терминография саласы жан-жақты зерттеліп келе жатқан АҚШ, Ұлыбритания, Германия, Польша, Ресей сияқты т.б. көптеген елдердің ғалымдары үздіксіз іздене отырып, ғылым мен техникадағы прогрестің жетістіктерін сөздік шығару ісінде пайдалануға ұмтыла отырып, әрі терминологиялық сөздіктердегі терминдерді сапалы беру үшін термин табиғатын да жан-жақты қарастыра отырып жеткендігін ұмытпауымыз керек. Осы мақсаттарда қазақ терминографиясы мен терминологиясын реттеуде қазақ ғалымдарының зерттер мәселелері жеткілікті екендігін де ескеру керек шығар. Соған қарамастан, өзге елдердің ол жеткізген жетістіктері тұрғысынан қазіргі қазақ терминографиясынағы терминологиялық сөздіктерді шығарудағы кемшіліктерге, солар арқылы ескеруге тиісті негізгі деген мәселелерге тоқталып көрелік.

Ең алдымен, қазіргі шығарылып жатқан терминологиялық сөздіктердің арасында сапалық жағынан анағұрлым жетістіктері барларын да жоққа шығаруға болмайды. Мысалы, терминологиялық сөздіктер қазіргі салалық ғылымдардың терминологиялық жүйесінде соңғы кезеңдерде қазақша терминдер жасау үрдісімен байланысты пайда болған бірқатар сәтті

терминдер ретін қалыптастырып үлгерді. Сондықтан сөздік жасау ісіндегі қазіргі кемшіліктері мен жетістіктері қатар қалыптасып отырған жағдайды бір жақты бағалау орынсыз болған болар еді. Бұл - көпшіліктің еңбегін мүлдем дерлік жоққа шығармау керек деген тұжырым.

Дегенмен, олардың арасында кемшіліктердің басым көрініс беріп жатқандығын байқасақ, біздің алдымызда соларды анықтай отырып, алдағы уақытта ескерілуге тиісті қорытындылар шығару міндеті тұрғандығын дұрыс түсінуіміз де керек болар.

Айталық, терминдерді қолға алу кезеңінің басталуымен байланысты терминологиялық сөздіктер санының көбейгендігі. Оған ықпал етіп отырған әрі техника тілінің, компьютерлік машиналардың пайдаланылуы. Мұның да тиімді, тиімсіз екі жағы бар. Компьютерлік техникаларды пайдалану арқылы сөздік жасау ісін жеңілдету әлемдік қолданбалы тіл білімінде соңғы онжылдықтарда белсенді қарастырылып келе жатқан, әрі орынды, әрі тиімді мәселе. Бұл бұрыннан қалыптасқан картотека қоры арқылы ғылыми жүйеге тән терминдердің қорын жинақтауды автоматтандыратын, сөздік жасауды тездететін әдіс. Жоғарыда айтқан, сөздік түрлерінің көбеюіне осы мәселеленің тікелей әсері болғандығы дәлелдеп жатуды қажет етпейді. Сөздіктер санының көптеп шығарылуы да бір жағы жетістік, екінші жағы кемшілік. Бұл саннан сапаға ұмтылмағандығымызды айғақтайды. Алайда, техника тілінің пайдаланылуымен байланысты сапалы сөздіктерге қарағанда, сапасыз сөздіктердің көбеюі - терминологиялық сөздіктер шығару ісінің осы бағытындағы үлкен кемшілік. Өзге елдердің терминографиясында техника тілін пайдалану арқылы үнемделген уақыт, күш сол сөздіктерде берілетін терминдерді реттеп, сапаландыруға жұмсалады екен.

Сондай-ақ, ендігі кезекте қазақ терминографиясында техника тілін электронды сөздік нұсқалары түріндегі сөздіктер шығаруға пайдалану, сол арқылы басқа терминдерді жүйеге сәйкес реттейтін, арнайы бағдарламалары жасалған *тезаурус*, *ақпараттық-ізденіс* сөздіктері сияқты пайдалы, әрі сапалы сөздік түрлерін шығаруда пайдалану міндеті тұрғандығын да айта кетуіміз керек. Техника тілін терминологиялық сөздіктер жасау ісінде пайдаланудың тағы бір тиімді тәсілі - терминдердің жиынтық мәліметінің яғни ТЖМ-ның электронды түрін жасап (Орысшасы ТБД - Терминологический банк данных - Е.Ә.), ТЖМ-ды басқа мемлекеттік деңгейдегі сөздіктер шығару ісінде эталон ретінде, әрі терминдер туралы жан-жақты ақпараттар беретін құнды көз ретінде пайдалану. "Жан-жақты ақпараттар беретін құнды көз" ұғымына тоқталсақ, көршілес орыс терминологтары мен терминографтарының тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, бағдарлама тілі арқылы жасалған электронды ТЖМ-дарда тек картотекада берілетіндей терминдердің мәліметін жинақтап беріп қана қоймай, олар туралы жан-жақты ақпараттарды - терминдердің басқа бірнеше тілдердегі нұсқалары, басқа терминдермен жүйе ішіндегі байланысы сияқты т.б. мәліметтерді беруге болады.

Демек, дамыған технологиялардың өзін тиімді мақсаттарда, қазіргі заманға сай сөздік түрлерін шығаруда пайдаланғанымыз орынды деп білеміз.

Терминологиялық сөздіктер шығару ісіндегі негізгі кемшіліктеріміздің тағы бірі - терминологиялық сөздіктердің мәртебесін, "сөздік" ұғымының мәртебесін дұрыс түсінбеу. Өйткені сөздік екінің бірі компьютерде теріп алып, бір-екі автор бірігіп шығара беретін, жеңіл жауапкершілікпен қарауға болатын еңбек емес. Ол - терминнің үлгі нұсқасы ретінде пайдаланылатын, көпшілік негізгі еңбек ретінде сүйенетін, мемлекеттік деңгейде шығарылатын маңызды еңбек. Сөздік жасау ісіне үлкен жауапкершілікпен қарайтын қоғамда сөздіктер авторлық коллективтің көмегімен, анағұрлым үлкен уақыт аралығында шығарылады. Мысалы, орыс ғалымдары терминологиялық сөздіктердің жеке авторлар тарапынан шығарылуын құптамайды.

Терминографиядағы келесі ескеруді қажет ететін кемшіліктердің бірі - терминологиялық сөздіктер шығару ісіне деген дұрыс көзқарастың, ұжымдық ізденіс пен еңбектің жетпей отыруы. Сөздік жасау ісіне үлкен жауапкершілікпен қарайтын қоғамда сөздіктер авторлық коллективтің көмегімен, анағұрлым үлкен уақыт аралығында шығарылады. Мысалы, орыс ғалымдары терминологиялық сөздіктердің жеке авторлар тарапынан шығарылуын құптамайды. Біздегі соңғы кезеңдерде әр автор немесе бірнеше ғана авторлар тарапынан шығарылатын терминологиялық сөздіктердің сапалық жағынан ақсап жатуының бір себебі осында екендігін түсіну қиынға соқпауы керек.

Терминография, сондай-ақ, қазіргі қазақ терминологиясы мен терминографиясы жағдайында арнайы қадағалап, сөздік шығару механизмінің өзін сатылап бірізге түсіретін мемлекеттік ұйымдарды қажет етеді. Қысқаша айтқанда, терминологиялық сөздіктер шығару ісінің өзі тұтас бір механизмге құрылуы, ізденіс пен ғылыми ұжымдық еңбектерді қажет етуі тиісті.

Терминологиялық сөздіктердің кемшіліктермен шығуына әсер ететін негізгі кемшіліктердің тағы бірі тар салалық терминологиялық сөздіктердің шығарылмауымен байланысты. Өйткені, негізінен салалық ғылымдардың жалпы деңгейінде шығатын сөздіктерде тар салалық терминдер мен салалық жалпы терминдер, саларалық терминдер аралас беріліп, бұл сөздіктегі жүйелілікті нұқсан келтіріп, терминологиялық жүйе туралы толық түсінік беруге кері әсер етеді.

Аталған өзекті мәселелер терминологиялық сөздіктердің макро және микроқұрылымындағы ішкі кемшіліктермен, сөздіктерде терминдерді берудегі қателіктермен де тікелей байланысты. Бұл - қазақ терминографиясын қарастыруды туындатып отырған қозғаушы күштердің, негізгі себептердің бірі екендігі де түсінікті. Қалай болғанда да, терминологиялық сөздіктерде кездесетін кемшіліктерді көрсетудің терминография теориясын қалыптастыру үшін өзіндік маңызы бар. Сондықтан олардың мынандай түрлерін көрсетуге болады:

- Бірнеше сөздік қызметінің бір сөздікте берілуі. Айталық, түсіндірме сөздікті әрі аударма сөздік ету немесе аударма сөздікті әрі тақырыптық сөздік етіп түзу. Бұл сөздік түзу ісін қиындатады, әрі мұндай сөздікті пайдалану қолайсыздық тудырады;

- Терминологиялық сөздікке терминдерді сұрыптап алуда қателіктер кездеседі. Көптеген терминологиялық сөздіктердің құрамында қамтылған

терминдерден сөздік түзушінің субъективті ұстанымын және сөздікке кездейсоқ алынған терминдер ретін аңғаруға болады.

- Бір сөздік түріне жататын терминологиялық сөздіктердің құрылымында бірізділік сақталмайды. Әр сала мамандары жасаған сөздіктерін өз талғамына сай түзуге тырысады. Осыған орай сөздіктің әр түріне қатысты қатаң сақтауға тиісті заңдылықтар мен талаптар белгіленбеген. Нәтижесінде, белгілі бір саланың әр автор шығарған терминологиялық сөздіктері әр түрлі нұсқада шығарылып жүр; Бұл терминологиялық сөздіктердегі жүйеліліктің сақталмауына, қолданыстағы бірізділіктің болмауына итермелейді;

- Терминологиялық сөздіктердің құрылымында қажет тұста керекті шартты белгілер мен сілтемелер берілмейді;

- Терминологиялық сөздіктердің мазмұны мен құрылымы оның басты мақсаты мен қызметіне сәйкес келе бермейді. Мысалы, көптеген аударма сөздіктерде терминдер дұрыс аударылмай жатады, кірме терминдер қазақ тіліндегі бағанасына сол қалпында беріле салады. Бұл кірме терминдер қазақ тілінде мүлдем қолданылмасын деген сөз емес, тек кірме терминдер арнайы бөлім ретінде берілуі қажет. Мұндай кемшіліктер аударма терминологиялық сөздіктің негізгі қызметін жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді;

- Терминдерді сұрыптауда, оларға анықтама беруде бірізді үлгі мен принциптер сақталмайды. Кейбір ғылым саласының терминологиялық сөздіктерінде бірнеше термин бір нұсқада аударылып беріледі, немесе бір терминнің әр түрлі аудармасы кездеседі. Бір ғана терминнің бірнеше аударма нұсқасының болуы, олардың әр түрлі сөздікте әр түрлі аударылып берілуі терминологиядағы синонимділікті, терминдердің қолданысындағы жарыспалылықты тудырады.

- Қазақ терминографиясындағы терминологиялық сөздіктерде терминнің жасалу жолдарын, морфологиялық құрылымын беру тәсілдері қалыптаспаған;

- Сөздік материалдары мен безендірілуінде бірізділік сақталмайды.

Осыған ұқсас орыс тіліндегі терминологиялық сөздіктердегі кемшілік түрлерін орыс терминографы С.В.Гринева та өз еңбегінде атап көрсеткен. 90 жылдарға дейін орыс терминографиясында да терминологиялық сөздіктер түзу ісінде негізге алатын ғылыми еңбектер мен құжаттар жоқтың қасы болған. Тек С.В.Гринева пен Ю.Н.Марчук еңбектерінің пайда болуы орыс ғылыми терминографиясын әрі теориялық, әрі тәжірибелік тұрғыдан дамытуға ықпал етті. Аталған кемшіліктердің терминологиялық сөздіктерде жіберілмеуі үшін тәжірибелік терминографияда қолданылатын әдіс-тәсілдер мен оларға қойылатын талаптар ғылыми тұрғыдан негізделіп көрсетілгені орынды. Бұл жан-жақты талдауды және зерттеуді, теориялық терминографияның ғылыми-теориялық негіздерін, өзіндік жүйесін қалыптастыруды қажет етеді.

Жинақтай айтқанда, осы сияқты ескеруге тиісті мәселелер ретін анықтап, терминологиялық сөздік құрылымына қажетті элементтердің ретін зерттей түсу және әр терминологиялық сөздік түріне сәйкес макро және микроқұрылымдық элементтерді тандап қолдану терминография сөздіктерді жасап шығарушы терминографтардың негізге алатын, ескеруге қажетті мәселелері деп білген жөн.

ҰСЫНЫСТАР, ПІКІРЛЕР

Бұл айдармен физика-математика ғылымдарының кандидаты, филология ғылымдарының докторы Ш.Біләл ұсынған математика терминдерін жариялап отырмыз. Сонымен қатар мамандардың терминология, терминдердің қолданылуы туралы ой-пікірлері, ұсыныстарымен бөліскен хаттарын күтетіндігімізді айтамыз.

Шерәлі Біләл 284.

физика-математика ғылымдарының кандидаты 285.

филология ғылымдарының докторы 286.

БФМ Математика институтының ғылыми қызметкері 287.

288.

289.

290.

291.

292.

293.

294.

295.

296.

297.

298.

299.

300.

301.

302.

303.

304.

Математика (риазият) атаулары (орысша-қазақша)

251.	Нигде не плотное множество	-	Әркез босаң жиын	293.
252.	Нижнее основание	-	Табан	294.
253.	Нижняя грань	-	Төменгі шек	295.
254.	Нильпотентный элемент	-	Бсйәлеует әуел	296.
255.	Норма	-	Қалып (мөлшер)	297.
256.	Норма изображения	-	Бейнелеу қалыбы (мөлшері)	298.
257.	Нормализация	-	Қалыптау (мөлшерлеу)	299.
258.	Нормаль	-	Тура	300.
259.	Нормальная кривизна	-	Тура қисықтық	301.
260.	Нормальная плоскость	-	Тура жазықтық	302.
261.	Нормальный оператор	-	Тура амалгер	303.
262.	Нормирование	-	Қалыптандыру (мөлшерлендіру)	304.
263.	Нормированное пространство	-	Қалыпталған кеңістік	305.
264.	Нормирующий множитель	-	Қалыптаушы көбейткіш	306.
265.	Носитель	-	Тұғыр	307.
266.	Нулевой вектор	-	Нөлдік меңзер	308.
267.	Нумерация	-	Нөмірлеу	309.
268.	Область	-	Аймақ	310.
269.	Образ фильтра	-	Сүзгі бейнесі	311.
270.	Образующие элементы	-	Жасаушы әуелдер	312.
271.	Обратимый оператор	-	Керіленетін амалгер	313.
272.	Обратимость	-	Керіленушілік	314.
273.	Обратная пропорциональность	-	Кері үлестестік	315.
274.	Обратная теорема	-	Кері түйін (Елдес Омаров атауы)	316.
275.	Обращение матрицы	-	Тікшемді керілеу	317.
276.	Общерекурсивная функция	-	Түгелқайтуылды берне	318.
277.	Обыкновенный интеграл	-	Кәдімгі интеграл	319.
278.	Объектная переменная	-	Заттық айнымалы	320.
279.	Объемный потенциал	-	Көлемдік әлеует	321.
280.	Овражная функция	-	Аңғарлық берне	322.
281.	Огибающая	-	Орайжанауыш	323.
282.	Огибающая линия	-	Орайжанауыш сызық	324.
283.	Ограниченная сверху (снизу)	-	Жоғарыдан (төменнен) шептелген	325.

Ограниченность	-	Шептелу
Окаймляющий минор	-	Көмкеруші анықтауыш
Октант	-	Сегіздік
Октаэдр	-	Сегізжақ
Омбилическая точка	-	Дөңгеленген нүкте
Операнд	-	Амалдық
Операция	-	Амалгер
Операция присваивания	-	Иелену амалгері
Операционная система	-	Амали жүйе
Операционное исчисление	-	Амали қисап
Оптимальное управление	-	Оңтайлы басқару
Оптимизационная задача	-	Оңтайландыру мәселесі (есебі)
Орбита	-	Әуежол
Ординальное число	-	Реттік сан
Ордината	-	Беттік
Орисфера	-	Шеккүмбез
Орицикл	-	Шекшеңбер
Ортогонолизация	-	Тіккілдеу (кіл-бұрыш)
Ортогональная проекция	-	Тіккілді кескін
Ортогональность	-	Тіккілдік
Ортогональный базис	-	Тіккілді мәйек (Елдес Омаровта үшкіл-үшбұрыш)
Ортонормированная система	-	Тікқалыпты жүйе
Ортоцентр	-	Тіккіндік
Ось	-	Өс
Ось ординат	-	Беттік өсі
Отвлеченное число	-	Дерексіз сан
Открытая база	-	Ашық мәйек
Отладка	-	Пысықтау
Отладочная программа	-	Пысықтауыш бағдарлама
Отношение эквивалентности	-	Іліктестік қатынас
Отображение "в"	-	Ішбейнелеу
Отображение "на"	-	Үстбейнелеу
Офиурида	-	Жыланқұйрық
Пакет прикладных программ	-	Қолданбалы бағдарламалар қаттамасы
Парабола	-	Іінше
Параболические координаты	-	Ііншелік тұрағиаттар
Паракомпактное пространство	-	Тысқомақы кеңістік
Параллелипипед	-	Қиығжақ
Параллелограмм	-	Қиықша (Елдес Омаров атауы)
Параллелоэдр	-	Қатаржақ

324.	Параллельное программирование	-	Қатарлас бағдарламалау
325.	Параметр	-	Демеуіш
326.	Параметрическое задание	-	Демеуіштік берілу
327.	Пентагон	-	Бесбұрыш
328.	Пентограмма	-	Бессызба
329.	Первообразная	-	Түпбейне
330.	Перечислимое множество	-	Терімді жиын
331.	Периметр	-	Жиектік
332.	Период	-	Оқтын
333.	Периодическая функция	-	Оқтын берне
334.	Периодическое решение	-	Оқтын шешім
335.	Периодичность	-	Оқтындық
336.	Перманент	-	Сақталым
337.	Перманент матрицы	-	Тікшем сақталымы
338.	Перпендикуляр	-	Тік
339.	Перпендикулярное сечение	-	Тік кима
340.	Перпендикулярность	-	Тіктік
341.	Пирамида	-	Кілшоқы
342.	Плавающая запятая	-	Жылжымалы үтір
343.	Планигон	-	Теңгіл
344.	Плотное в себе множество	-	Өзінде тығыз жиын
345.	Площадь трапеции	-	Қостабан аудан
346.	Подгруппа	-	Іштоп
347.	Подера	-	Аякқы
348.	Подынтегральная функция	-	Интеграласты берне
349.	Подкасательная	-	Жанамасты
350.	Подмножество	-	Ішжиын
351.	Поднормаль	-	Турасты
352.	Подпространство	-	Ішкеңістік
353.	Подпоследовательность	-	Іштізбек
354.	Позиция	-	Тұрғы
355.	Позиционная дифференциальная игра	-	Тұрғылық дифференциал ойын
356.	Позиционная система	-	Тұрғылық жүйе
357.	Покрытие	-	Жабу (бүркеу)
358.	Покрытие множества	-	Жиын жабуы (бүркеуі)
359.	Поле	-	Өріс
360.	Поле комплексных чисел	-	Кешен сандар өрісі
361.	Поливектор	-	Көпмензер
362.	Полигармоническая функция	-	Көбымыралы берне
363.	Полигон	-	Көпкіл (көпбұрыш)
364.	Полигон частот	-	Жиіліктер көпкілі

365.	Полином	-	Көпмүше
366.	Полиномиальный коэффициент	-	Көпмүшелік еселеуіш
367.	Полиэдр	-	Көпжақтық
368.	Полнота действительных чисел	-	Нақ сандар толықтығы
369.	Полуаддитивные функции	-	Жартықосылғыш бернелер
370.	Полуинтервал	-	Жартыаралық
371.	Полуограниченный оператор	-	Жартышепті амалгер
372.	Полус	-	Үйек
373.	Полярные координаты	-	Үйектік тұрағиаттар
374.	Поперечная проекция	-	Көлденең кескін
375.	Поперечник	-	Кесендік
376.	Порождающая грамматика	-	Жасауыш тілхат
377.	Порция	-	Үлес
378.	Последовательность вложенных кубов	-	Іштестірілген текшелер тізбегі
379.	Постороннее решение	-	Бөгде шешім
380.	Постулат	-	Құптама
381.	Потенциал	-	Әлеует
382.	Потенциал простого слоя	-	Жәйқабат әлеуеті
383.	Потенцирование	-	Дәрежеге шығару
384.	Поток	-	Ағын
385.	Потоковый анализ	-	Толассыз талдам
386.	Правосторонняя окрестность	-	Оңжақ маңай
387.	Предельный цикл	-	Шектік дүркін
388.	Предикат	-	Баяндауыш
389.	Предикатная переменная	-	Баяндауыш айнаымалы
390.	Предкомпактное множество	-	Қомақалдын жиын
391.	Преднорма	-	Жортақалып
392.	Предпорядок	-	Жортарет
393.	Прием	-	Айла
394.	Призма	-	Кеспел
395.	Призматонд	-	Кеспелтек
396.	Принцип	-	Біренсеп
397.	Приращение аргумента	-	Айғақ өсімшесі
398.	Проблема	-	Мәселе
399.	Проблема множеств	-	Қарымдар мәселесі
400.	Проблемно-ориентированный язык	-	Мәселеге бағытталған тіл
401.	Прогиб мембраны	-	Жарғақ майысуы (иілуі)
402.	Прогонка	-	Қума
403.	Программное обеспечение	-	Бағдарламалық жабдық
404.	Прогрессия	-	Дәуірлеу
405.	Проективная плоскость	-	Кескін жазықтық

406.	Проектор	-	Кескіндегіш
407.	Проекционные методы	-	Кескіндемелік әдістер
408.	Проекция	-	Кескін
409.	Прообраз	-	Түпбейне
410.	Прообраз множества	-	Жиынның түпбейнесі
411.	Пропозициональное исчисление	-	Баяндық қисап
412.	Пропорциональная зависимость	-	Үлестес тәуелділік
413.	Пропорциональность	-	Үлестестік
414.	Пропорция	-	Үлестесу
415.	Пространство обобщенных функций	-	Жалпылама бернелер кеңістігі
416.	Процедура	-	Рәсім
417.	Процесс	-	Үрдіс
418.	Процесс ортогонолизации	-	Тіккілдеу үрдісі
419.	Прямая пропорциональность	-	Тура үлестестік
420.	Прямое произведение	-	Тік көбейту
421.	Прямоугольник	-	Тікше
422.	Равновеликая проекция	-	Теңшамалы кескін
423.	Равновозможные события	-	Теңмүмкін оқиғалар
424.	Равносильные уравнения	-	Балама теңдеулер
425.	Радиан	-	Өрелік
426.	Радианная мера	-	Өрелікті өлшем
427.	Радикал	-	Түбір
428.	Радиус	-	Өре
429.	Радиус сходимости	-	Жинақтылық өресі
430.	Разбиение единицы	-	Бірді бөлшектеу
431.	Развернутый угол	-	Жазық бұрыш
432.	Развертывающаяся поверхность	-	Жазылатын бет
433.	Разветвление	-	Тармақталу
434.	Разделение переменных	-	Айнымалыларды айыру (ажырату)
435.	Разделенные разности	-	Ажыратылған айырымдар
436.	Разделимость	-	Ажырамалық
437.	Разделимость выпуклых множеств	-	Дөнес жиындардың ажырамалығы
438.	Разряд	-	Реттік
439.	Ранг	-	Шен
440.	Ранг матрицы	-	Тікшемнің шені
441.	Рандомизация	-	Тосындау
442.	Рандомизированный критерий	-	Тосындалған кепілдік
443.	Распознавание образов	-	Бейнетаным
444.	Расходящийся ряд	-	Жинақталмайтын қатар
445.	Рациональная функция	-	Оңтай берне

446.	Рациональное число	-	Оңтай сан
447.	Регрессионный анализ	-	Керігімді талдам
448.	Регрессия	-	Керігу
449.	Регулируемая переменная	-	Жөнделетін айнымалы
450.	Регулированное семейство	-	Жөнделген үйір
451.	Регулярная функция	-	Жөнді берне
452.	Регулярный метод суммирования	-	Жөндемді қосу әдісі
453.	Редукция	-	Оңайлату
454.	Редукция задачи	-	Мәселені (есепті) оңайлату
455.	Рекуррентная последовательность	-	Қайтымды тізбек
456.	Рекуррентное соотношение	-	Қайтымды қатынас
457.	Рекурсивный анализ	-	Қайтуылды талдам
458.	Релейно-контактная схема	-	Ауыс-түйіс сұлбе
459.	Рельеф функции	-	Берне бедері
460.	Рефлексивное пространство	-	Қайтарымды кеңістік
461.	Рефлексивность	-	Қайтарыс
462.	Решетка	-	Кереге
463.	Решетчатые распределение	-	Керегіспет үлестірімдер
464.	Робастность	-	Беріктік
465.	Род	-	Тек
466.	Родственное отображение	-	Тектес бейнелеу
467.	Ромб	-	Теңқиық
468.	Ротор	-	Құйын
469.	Рулетка	-	Жиналма
470.	Рулетта	-	Сырғыма
471.	Рюкзак	-	Дорба
472.	Самосопряженная матрица	-	Өзтүйіндес тікшем
473.	Сбой компьютера	-	Қисапкер жаңылысы
474.	Свертка	-	Үйірткі
475.	Свертка функций	-	Бернелер үйірткісі
476.	Свертывание	-	Үйірту
477.	Сверхповерхность	-	Астамбет
478.	Сверхсходимость	-	Астамжинақтылық
479.	Сводимость	-	Келтірімділік
480.	Сектор	-	Қиынды
481.	Секущая	-	Қиюшы
482.	Семейство	-	Үйір
483.	Семейство кривых	-	Қисықтар үйірі
484.	Семинвариант	-	Жарытаған
485.	Сепарабельное пространство	-	Ыдырамалы кеңістік
486.	Сепарабельность	-	Ыдырамалық
487.	Сепаратриса	-	Ыдыратқыш

488.	Серия	-	Лек
489.	Сетевая модель	-	Торланған пішім
490.	Сетевое планирование	-	Торлай жоспарлау
491.	Сеть	-	Тор
492.	Сечение	-	Қима
493.	Сжатие	-	Сығу
494.	Сжатое отображение	-	Сығымды бейнелеу
495.	Сигнатура	-	Белгілік
496.	Сигнум	-	Таңбалық
497.	Сильная топология	-	Мардымды аратаным
498.	Сильное решение	-	Мардымды шешім
499.	Символ	-	Рәміз
500.	Символ существования	-	Бар болу рәмізі
501.	Символическая логика	-	Рәмізді қисын
502.	Симплекс	-	Жәй жақ
503.	Симплексный метод	-	Жәйжақ әдісі
504.	Сингулярная матрица	-	Бейжөн тікшем
505.	Сингулярное интегральное уравнение	-	Бейжөн интеграл тендеу
506.	Сингулярность	-	Бейжөндік
507.	Синоним	-	Мәндес
508.	Синтез	-	Өру
509.	Синтез программ	-	Бағдарламаларды өру
510.	Скаляр	-	Жалаң
511.	Скалярное произведение	-	Жалаң көбейту
512.	Скачкообразный процесс	-	Секірмелі үрдіс
513.	Скользящий вектор	-	Жылжымалы меңзер
514.	Скрещивающиеся прямые	-	Айқас түзулер
515.	Слабая топология	-	Мардымсыз аратаным
516.	Сложность алгоритма	-	Әлхоризм күрделілігі
517.	Соленоидальное поле	-	Түтікшелік өріс
518.	Соответствие	-	Сәйкестік
519.	Соприкосновение	-	Жанасу
520.	Сортировка данных	-	Деректерді сұрыптау
521.	Состояние классификации	-	Топтастыру күйі
522.	Состоятельная оценка	-	Тиянақты баға
523.	Софокусные кривые	-	Тоғыспа қисықтар
524.	Спецификация программы	-	Бағдарлама айқындамасы
525.	Стационарная последовательность	-	Тұрлаулы тізбек
526.	Стационарный случайный процесс	-	Тұрлаулы кездейсоқ құбылыс
527.	Стерadian	-	Кенөрелік
528.	Сток векторного поля	-	Меңзерлік өріс ағары

529. Столбец	-	Тігжол
530. Столбец определителя	-	Анықтауыш тігжолы
531. Строка параллелограмма	-	Қиықшаның қабырғасы
532. Строка поверхности	-	Беттің жағы
533. Строка прямоугольника	-	Тікше қабырғасы
534. Стохастический процесс	-	Тосын үрдіс (кұбылыс)
535. Стохастическое программирование	-	Тосыннан бағдарламалау
536. Стрикционная линия	-	Сығылу сызығы
537. Строка	-	Жол
538. Строка определителя	-	Анықтауыштың жолы
539. Структура данных	-	Деректер құрылымы
540. Субгармоническая функция	-	Кемымыралы берне
541. Суждение	-	Пайымдау
542. Сужение	-	Тарылым
543. Сужение оператора	-	Амалгер тарылымы
544. Суммируемая функция	-	Қосылымды берне
545. Супергармоническая функция	-	Қеңымыралы берне
546. Суперпозиция функций	-	Бернелер көшені
547. Сфера	-	Күмбез (біле тұра!)
548. Сферические координаты	-	Күмбездік тұрағиаттар
549. Сфероид	-	Күмбезбет
550. Схема	-	Сұлбе
551. Сюръективное изображение	-	Жаба бейнелеу
552. Сюръекция	-	Жабулық
553. Табличные интегралы	-	Кестелік интегралдар
554. Теорема	-	Түйін (Елдес Омаров атауы)
555. Теория	-	Назария (түркілерде осылай)
556. Теория аппроксимации	-	Жуықтау назариясы
557. Теория расписаний	-	Кестеліктер назариясы
558. Тернарная форма	-	Үшенді тұлға
559. Тетраэдр	-	Төртжак
560. Типовая задача	-	Типті мәселе (есеп)
561. Тор	-	Білезік
562. Тотальное семейство функций	-	Бернелердің толық үйірі
563. Траектория	-	Жолсызық
564. Траектория случайного процесса	-	Кездейсоқ үрдіс жолсызығы
565. Трактриса	-	Керілме
566. Транзитивная группа	-	Ауыспалы топ
567. Транзитивность	-	Ауыспалық
568. Трансверсаль	-	Айқаспа
569. Трансверсальная составляющая	-	Айқаспа құрауыш
570. Трансляция	-	Тәржіман

571.	Транспозиция	-	Алмастыру	613.
572.	Транспонированная матрица	-	Алмастырылған тікшем	614.
573.	Транспортная задача	-	Көшіру мәселесі (есебі)	615.
574.	Трансфинитная индукция	-	Шетәрі жалпылау	616.
575.	Трансфинитные числа	-	Шетәрі сандар	617.
576.	Трансформирование матрицы	-	Тікшемді түрлендіру	618.
577.	Трансцендентная функция	-	Шетәрі берне	619.
578.	Трапеция	-	Қостабан (Елдес Омаров атауы)	620.
579.	Триангуляция	-	Үшбұрыштау	621.
580.	Тривиальное решение	-	Қарапайым шешім	622.
581.	Трисектриса	-	Үшбөлгіш	623.
582.	Трисекция угла	-	Бұрышты үшбөлу	624.
583.	Триэдр	-	Тігүш	625.
584.	Трохоида	-	Дөңкіме	626.
585.	Угол смежности	-	Сыбайлас бұрыш	627.
586.	Удвоение ставки	-	Салымды екеселеу	628.
587.	Узорная кривая	-	Әшекей қисық	629.
588.	Ультра гиперболический оператор	-	Қосиінәрі амалгер	630.
589.	Унарная операция	-	Біренді амал	631.
590.	Уникурсальная кривая	-	Бірбағытты қисық	632.
591.	Унитарная матрица	-	Бірыңғай тікшем	633.
592.	Униформизация	-	Біртұлғалау	
593.	Упругий экран	-	Серпімді қалқан	634.
594.	Уравнение гиперболического типа	-	Қосиін типті теңдеу	635.
595.	Уравнение диффузии	-	Шабысу теңдеуі	636.
596.	Уравнение параболического типа	-	Иінше типті теңдеу	637.
597.	Уравнение эллиптического типа	-	Созақ типті теңдеу	638.
598.	Усеченная пирамида	-	Қиық кілшоқы	639.
599.	Условие трансверсальности	-	Айқасу шарты	640.
600.	Фактор	-	Ұйтқы	641.
601.	Фактор пространства	-	Ұйтқы кеңістік	642.
602.	Факториал	-	Ұйтқын	643.
603.	Факторный анализ	-	Ұйтқылық талдам	644.
604.	Фигура	-	Пішін	645.
605.	Фигурные числа	-	Пішінді сандар	646.
606.	Физическая плотность	-	Табиғи тығыздық	647.
607.	Фиксированная запятая	-	Орнықты үтір	648.
608.	Фильтр	-	Сүзгі	649.
609.	Финитизм	-	Шеттілік	650.
610.	Финитная функция	-	Шетті берне	651.
611.	Фокальная кривая	-	Тоғысты қисық	652.
612.	Фокус	-	Тоғыс	653.

Фокусное расстояние	-	Тоғыс қашықтығы
Форма	-	Тұлға
Формализм	-	Тұлғаландыру
Формализованный язык	-	Тұлғаландырылған тіл
Формальная грамматика	-	Тұлғалық тілхат
Формула	-	Кейіптеме
Формула обращения	-	Керілеу кейіптемесі
Фронт волны	-	Толқын беткейі
Фронтальная проекция	-	Беткей кескін
Фундаментальное решение	-	Іргелі шешім
Функтор	-	Бейнелік
Функционал	-	Бернелік
Функциональный анализ	-	Бернелік талдам
Функция	-	Берне
Характер	-	Сипаттағыш
Характеристика	-	Сипаттама
Характеристическая задача	-	Сипаттамалық мәселе (есеп)
Хорда	-	Керме
Центр	-	Кіндік
Центр сферы	-	Күмбез кіндігі
Центрированное семейство множеств	-	Жиындардың кіндіктелген үйірі
Центробежная сила	-	Кіндікқашты күш
Цепная дробь	-	Үздіксіз бөлшек
Цепь	-	Тізбе
Цепи Маркова	-	Марков тізбелері
Цикл	-	Дүркін
Циклическая прогонка	-	Дүркінді кума
Цилиндр	-	Күбіше
Цилиндрическая поверхность	-	Күбішелік бет
Циркуляция	-	Иірім
Частичная сумма	-	Дербес қосынды
Шаг	-	Адым
Шаровой пояс	-	Шар белдеу
Шифр	-	Құпият
Шкала	-	Меже
Эволюционное уравнение	-	Өрістемелі тендеу
Экватор	-	Ұйық
Эквивалент	-	Іліктес
Эквивалентные уравнения	-	Іліктес тендеулер
Эквипотенциальная кривая	-	Теңәлеуетті қисық
Экспонента	-	Көрсеткіштік берне

654.	Экспоненциальный оператор	-	Көрсеткіштік амалгер
655.	Экстраполирование	-	Сыртбуындау
656.	Элемент	-	Әуел
657.	Элементарная математика	-	Әуелгі риизият
658.	Эллипс	-	Созақ
659.	Эллипс искажений	-	Қатерлер созағы
660.	Эллипсоид	-	Созақбет
661.	Эллипсоидальные координаты	-	Созақбеттік тұрағиаттар
662.	Ядро	-	Өзек
663.	Ядро отображения	-	Бейнелеу өзегі
664.	Ячейка	-	Ұяшық

МАМАНДАР ТАЛҚЫСЫНА

Бұл айдармен "Қазақстан термір жолы" ұлттық компаниясы" акционерлік қоғамы ұсынған терминдер, Қазақстан Республикасы Ұлттық Қауіпсіздік Комитеті Шекара қызметі әзірлеген "Қалыптасқан шекаралық терминдерді", сондай-ақ медицина саласы бойынша ұсынылған терминдердің бірінші бөлімі жарияланып отыр. Бұл терминдер Мемтерминкомның күзде өтетін отырысында қаралатын болғандықтан, үстіміздегі жылғы қыркүйектің 1-іне дейін осы терминдерге қатысты мамандар пікірін күтеміз.

**"Қазақстан темір жолы" ұлттық компаниясы"
акционерлік қоғамы ұсынған терминдер**

№	Сөздердің орысшасы	Қолданылып жүрген түрі	Біздің ұсынысымыз
1.	Дистанция	Дистанса	Дистанция
2.	Станция	Станса	Станция
3.	Плотник	Балташы	Ағаш ұстасы
4.	Кузнец	Ұста	Темір ұстасы
5.	Лаборант	Лаборант	Лаборант
6.	Лаборант химического анализа	Химиялық талдау лаборанты	Химиялық талдау лаборанты
7.	Уборщик производственных и служебных помещений	Өндірістік және қызметтік жайларды жинаушы	Өндірістік және қызметтік жайларды жинаушы
8.	Монтер пути	Жол жөндеуші	Жол жөндеуші
9.	Электромонтер	Электромонтер	Электр монтері
10.	Стропальщик	Шылбырлаушы	
11.	Строповка	Шылбырлау	
12.	Штукатур	Сылаушы	Сылақшы
13.	Токарь	Токарь	
14.	Слесарь	Слесарь	

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті ұсынған
қалыптасқан терминдер

А

Авиация пограничной службы – шекара қызметінің авиациясы

Автоматизированная радиолокационная система контроля Казахстанской части акватории Каспийского моря (АРЛСКА) – Каспий теңізі айдынының Қазақстандық бөлігіндегі автоматтандырылған радиолокациялық бақылау жүйесі (КТААРБЖ)

Автоматизированная система управления – автоматтырылған басқару жүйесі

Административное задержание – өкімшілік ұстау

Активность охраны государственной границы – мемлекеттік шекараны қүзету белсенділігі

Анализ состояния воинской дисциплины – әскери тәртіптің жағдайын талдау

Б

Бдительность – қырағылық

Безвизовый въезд /выезд/ – визасыз кіру /шығу/

Береговая база – жағалық база

Береговая линия – жағалық сызық

Блокирование – тасалау

Боевая готовность пограничной службы – шекаралық қызметтің жауынгерлік әзірлігі

Боевая деятельность пограничной службы – шекаралық қызметтің жауынгерлік әрекеті

Боевая задача – жауынгерлік міндет

Боевая обстановка – жауынгерлік жағдай

Боевая способность пограничной службы – шекара қызметінің жауынгерлік қабілеттілігі

Боевое обеспечение пограничной службы – шекара қызметінің жауынгерлік қамтамасыз етуі

Боевое столкновение – жауынгерлік қақтығыс

Боевое донесение – жауынгерлік (хабарлау) хабарлама

Боевое обеспечение – жауынгерлік қамтамасыз ету

Боевое прикрытие – әскери қалқалау

Боевой и численный состав – жауынгерлік және сандық құрам

Боевой информационный пост – жауынгерлік ақпарат посты

Боевой порядок в пограничном поиске – шекаралық іздеудегі жауынгерлік тәртіп

Боевой порядок пограничной заставы – шекаралық заставаның жауынгерлік тәртібі

Боевой расчет – жауынгерлік есеп

Боевой состав – жауынгерлік құрам

Боевые возможности – жауынгерлік мүмкіндіктер

В

Ввоз – кіргізу

Ветеринарный контроль – малдәрігерлік бақылау

Вещественные доказательства – заттай дәлелдемелер

Вечерная проверка – кешкі түгендеу

Взаимодействие – өзара қимыл

Виды действий пограничной службы по охране государственной границы шекара қызметінің мемлекеттік шекараны күзету жөніндегі іс-әрекеттерінің түрлері

Виды действий пограничных кораблей – шекара кемелерінің іс-әрекеттерінің түрлері

Виды пограничных нарядов – шекаралық нарядтардың түрлері

Внутренние воды Республики Казахстан – Қазақстан Республиканың ішкі сулары

Военный Совет Пограничной службы КНБ РК – ҰҚК Шекара қызметінің Әскери Кеңесі

Вожатый караульной собаки – қарауыл итінің жетекшісі

Вожатый сторожевой собаки – күзет итінің жетекшісі

Войсковая группа – әскери топ

Вооруженные и иные провокации на государственной границе – мемлекеттік шекарадағы қарулы және өзге де арандатушылықтар

Вспомогательная контрольно-следовая полоса – қосалқы бақылау-іздеу жолағы

Временный пограничный пост – уақытша шекаралық пост

Выдворение из пределов государства – мемлекеттің шебінен шығару

Выборка человека, вещей – адамдарды, заттарды іріктеу (сұрыптау)

Выход на связь – байланысқа шығу

Г

Гибкость охраны государственной границы – мемлекеттік шекараны күзету икемділігі

Глубина боевого порядка – жауынгерлік шептің тереңдігі

Глубина заложения пограничных нарядов – шекаралық нарядтарды қою тереңдігі

Глубина инженерного оборудования участка – учаскенің инженерлік жабдықталу тереңдігі

Глубокое построение охраны государственной границы – мемлекеттік шекара күзетінің терен құрылуы

Государственная граница – Мемлекеттік шекара

Группа блокирования – қоршау (қамалау) тобы

Группа заграждения – бөгет жасау тобы

Группа захвата – басып алу тобы

Группа нападения – шабуылшы тобы

Группа поиска – іздеуші тобы

Группа прикрытия – қалқалау тобы

Группа противодействия – қарсы әрекет жасау тобы

Группа тылового и технического обеспечения – тылдық және техникалық қамтамасыз ету тобы

Д

- Давность следа – іздің ескілігі
- Дежурная служба – кезекшілік қызмет
- Дежурный оперативный – жедел кезекші
- Дежурный по пограничной заставе – шекаралық застава бойынша кезекші
- Дежурное подразделение – кезекші бөлім
- Дежурные силы и средства – кезекші күштер мен құралдар
- Дежурный связист – кезекші байланысшы
- Дезинформация – теріс, жалған ақпарат
- Действительная военная служба – міндетті әскери қызмет
- Делимитация границы – шекараны делимитациялау
- Демаркация границы – шекараны демаркациялау
- Демонтаж – бөлшектеу
- Депортация – жер аудару
- Держать (устанавливать) связь – байланыс орнату
- Дивизион по подготовке инженерных специалистов – инженер мамандары дайындау бойынша дивизион
- Диверсионно – разведывательная группа (ДРГ) – бүлік салушы-барлау тобы
- Длина следа – іздің ұзындығы
- Длина шага – адымның ұзындығы
- Добровольная народная дружина – ерікті халық жасақшылары
- Дозор – шолғын
- Дозор морской – теңіз шолғыны
- Дозорная тропа – шолғыншы соқпағы
- Документы на право пересечения Государственной границы – Мемлекеттік шекараны кесіп өтуге құқық беретін құжаттар
- Дорожка следа – іздің жолы
- Досмотр – тексеру
- Дрессировка служебных собак – қызметтік иттерді үйрету

Е

Единая информационная система "Беркут" – "Бүркіт" бірыңғай ақпараттық жүйе

Емкость канала связи – байланыс арнасының сыйымдылығы

Ж

Живучесть самолета – ұшақтың төзімділігі

Журнал наблюдения – бақылау журналы

Журнал сдачи объектов под охрану – объектілерді күзетке тапсыру журналы

З

Замена линейной части сигнализационного комплекса – сигнализациялық кешенінің желілі бөлігін ауыстыру

Запасный командный пункт – қосалқы командалық пункт

Засада – торуыл

Засечка – белгілеу

Заслон – тосқауыл

Заявка на полет – ұшуға тапсырыс беру

Зона заложения пограничных нарядов – шекаралық нарядтарды қою аймағы

Зона слышимости и видимости сигналов – белгілердің (сигналдардың) естілу және көріну аймағы

Зрительная связь – көз байланысы

И

Идеологическая диверсия – идеологиялық қаскүнемдік

Измерение следа человека – адам ізін өлшеу

Инженерно-саперная база – инженерлік-саперлық базасы
 Инженерный день – инженерлік күн
 Инженерный резерв – инженерлік қор
 Инженерно-мостостроительный взвод – инженерлік-көпір құрылыс
 взводы
 Инженерная разведка – инженерлік барлау
 Инженерное обеспечение охраны Государственной границы – Мемлекетті
 шекараны күзетуін инженерлік қамтамасыз ету
 Инженерное оборудование Государственной границы – Мемлекетті
 шекараны инженерлік жабдықтау
 Инженерные сооружения – инженерлік құрылыстар
 Иностранные спецслужбы – шетелдік арнайы қызметтер
 Инструктор розыскной собаки – іздеуші иттің нұсқаушысы
 Исходный рубеж для поисковых групп – іздестіру топтарының бастапқы
 шебі
 Информационная система – ақпараттық жүйе
 Информационно-аналитический отдел – ақпараттық-сараптама бөлімі
 Информирование – хабарлау, ақпарат беру

К

Книга пограничной службы – шекара қызметінің кітабы
 Комбинированный дозор – қиыстырылған шолғын
 Комната пограничной службы – шекара қызметінің бөлмесі
 Комплексная полоса пограничника – шекарашының кешенді алқабы
 Контролер – бақылаушы
 Контрольно-пропускной пункт – бақылау-өткізу пункті
 Корабельная поисково-ударная группа – кемелік іздестіру-соққы беру тобы
 Корабельная разведка – кемелік барлау
 Коэффициент использования кораблей на службе – кемелерді қызметті
 пайдалану коэффициенті

Контроль соблюдения пограничного режима – шекаралық тәртіптің
 сақталуына бақылау жасау
 Контроль за режимом в пункте пропуска – өткізу пунктінде режимді
 бақылау
 Контроль пересечения государственной границы – Мемлекеттік
 шекараны кесіп өтуді бақылауға алу
 Контрольная тропа – бақылау соқпағы
 Контрольно-следовая полоса – бақылау-іздеу жолағы
 Конспиративная квартира – жасырын іс жүргізу пәтері
 Контрольно-пропускной пункт – бақылау-өткізу пункті

Л

Ликвидация войсковых группировок и банд – қарсыластың әскери
 топтарын және бандыларды жою
 Линия направления движения – қозғалыс бағытының сызығы
 Линия ходьбы – жүру сызығы
 Линия поведения – тәртіптің бағыты
 Лицо, находящееся на оперативном учете – жедел тіркеуде тұратын тұлға
 Лицо, которому закрыт въезд в Республику Казахстан – Қазақстан
 Республикасына кіруге рұқсаты жоқ тұлға
 Ложное срабатывание – жаңылыс іске қосылу
 Ложный наблюдательный пункт – алданыш бақылау пункті

М

Маскировка – бүркеніш
 Малозаметные заграждения – білінбейтін бөгеттер
 Материальное обеспечение Пограничной службы – Шекара қызметінің
 материалдық қамтамасыз етілуі
 Межсекционная опора – секция аралық тіреу
 Межучастковая опора – учаске аралық тіреу

Места, опасные для движения – қозғалыс үшін қауіпті жерлер

Морально-психологическое обеспечение Пограничной службы – Шекар қызметінің моральды-психологиялық қамтамасыз етілуі

Местные жители приграничья – шекараға шектес жергілікті тұрғындар

Металлическая наблюдательная вышка – металдан жасалған бақылау мұнарасы

Мотоманевренная группа – мотожылжу тобы

Н

Наблюдатели – байқаушылар

Наблюдательная вышка – бақылау мұнарасы

Наблюдательный пункт – бақылау пункті (орны)

Наблюдение за транспортными средствами – көлік құралдарын бақылау

Нагрудный знак "Отличник пограничной службы" /1-2 степени/ – /1-дәрежелі / "Шекара қызметінің үздігі" кеуде белгісі

Надежность охраны государственной границы – мемлекеттік шекараны күзету сенімділігі

Направление вероятного движения нарушителей границы – мемлекеттік шекара бұзушылары қозғалысының ықтимал бағыты

Нарушитель государственной границы – мемлекеттік шекараны бұзушы

Нарушение режима государственной границы – мемлекеттік шекара тәртібінің бұзылуы

Нарушители режима плавания – жүзу тәртібін бұзушылар

Наряд от добровольной народной дружины – ерікті халық жасақшылардың наряды

Начальник радиолокационной станции – радиолокациялық стансаның бастығы

Начальник прожекторной станции – прожекторлық стансаның бастығы

Незаконный въезд в пограничную зону (полосу) и проживание в ней – Шекаралық аймаққа заңсыз кіру және сол жерде тұру

Непрерывность охраны государственной границы – мемлекеттік шекараны күзетудің үздіксіздігі

Неприкосновенность границ – шекараның мызғымастығы

Нерушимость границы – шекараның беріктігі

Нормальная охрана государственной границы – мемлекеттік шекараның қалыпты күзеті

О

Обеспечение разведки – барлауды қамтамасыз ету

Обогревательный пункт – жылыну пункті

Обстановка на Государственной границе – Мемлекеттік шекарадағы жағдай

Объект наблюдения – бақылау объектісі

Обыск местности – жерді тінту

Оградительный забор – кедергілейтін қоршау

Оперативная обстановка – жедел жағдай

Оперативная установка – жедел анықтау

Оперативно-войсковая группа – жедел-әскери топ

Оперативно-служебная деятельность – жедел-қызметтік әрекет

Оперативно-розыскная деятельность – жедел-іздігі әрекеті

Оперативное документирование – жедел құжаттау

Оперативное прикрытие Государственной границы – Мемлекеттік шекараны жедел жабу

Оперативный дежурный – жедел кезекші

Оперативный контакт – жедел байланыс

Оператор РЛС – РЛС операторы

Опорный пункт пограничной заставы – шекаралық заставаның тірек пункті

Опрос местных жителей – жергілікті тұрғындардан жауап алу

Организация охраны Государственной границы – Мемлекеттік шекараны күзетуді ұйымдастыру

Осмотр местности – жергілікті жерді байқау

Осмотр местности по маршруту движения нарушителей Государственной границы – Мемлекеттік шекараны бұзушылардың қозғалыс бағыты бойынша жерді қарау

Осмотровая группа/ корабельная / – тексеру тобы /кемелік /

Основной рубеж охраны Государственной границы – Мемлекеттік шекара күзетінің негізгі шебі

Особый объект – ерекше объект

Оспариваемый участок – даулы жер бөлігі

Отдать приказ на охрану Государственной границы – Мемлекеттік шекараны күзетуге бұйрық беру

Отдел пограничного контроля – шекаралық бақылау бөлімі

Отделение пограничного контроля – шекаралық бақылау бөлімшесі

Отдельные контрольно-пропускные пункты – жеке бақылау өткіз пункттері

Отражение вооруженного вторжения – қарулы басып кіруді тойтару

Отряд пограничного контроля – шекаралық бақылау жасағы

Отсутствие визы – визаның жоқтығы

Оценка информации – ақпаратты бағалау

II

Паспортный режим – төлқұжаттық режим

Передовой пункт управления (ППУ) – алдыңғы басқару пункті (АБП)

Перемена направления – бағытты өзгерту

Пересечение Государственной границы – Мемлекеттік шекараны кесі өту

Период охраны государственной границы – мемлекеттік шекара күзетінің кезеңі

План боевых действий пограничной заставы – шекаралық застав жауынгерлік іс-қимылдарының жоспары

План действий пограничной заставы по поиску и задержанию нарушителей границы – шекара бұзушыларды іздестіру және ұстау жөніндегі шекара заставасы іс-қимылдарының жоспары

План инженерного оборудования Государственной границы – Мемлекеттік шекараның инженерлік жабдықталуының жоспары

План маскировки – бүркемелеу жоспары

План обороны пограничной заставы – шекаралық заставаны қорғау жоспары

Позиция для радиолокационной станции – радиолокациялық стансаға арналған жайғасым

План охраны государственной границы – мемлекеттік шекараны күзету жоспары

Повседневный оперативный поиск – күнделікті шұғыл іздестіру

Пограничная зона – шекаралық аймақ

Пограничный инцидент – шекарадағы қақтығыс

Пограничная комендатура – шекаралық комендатура

Пограничный конвой – шекаралық айдауыл

Пограничный контроль – шекаралық бақылау

Пограничный конфликт – шекаралық жанжал

Пограничный малый катер – шекаралық шағын катер

Пограничный наряд – шекаралық наряд

Пограничный наряд по проверке документов – құжаттарды тексеру жөніндегі шекаралық наряд

Пограничная операция – шекаралық операция

Пограничная полоса – шекаралық алқап

Пограничная почта – шекаралық почта

Пограничный поиск – шекаралық іздестіру

Пограничный район – шекаралық аудан

Пограничная река – шекаралық өзен

Пограничное следопытство – шекаралық із кесушілік

Пограничные служба – шекаралық қызмет

Пограничное учение – шекаралық оқу

Пограничные тропы (лыжни) – шекаралық соқпақтар (шаңғы жолы)

Пограничный наряд по сопровождению транспортных средств – көлік құралдарын сүйемелдеу жөніндегі шекаралық наряд

Пограничный отряд – шекаралық жасақ

Пограничный поиск – шекаралық іздеу

Пограничный район – шекаралық аудан

Пограничный режим – шекаралық тәртіп

Пограничный ритуал – шекара рәсімдері

Погранпредставительские встречи – шекара өкілдерінің кездесулері

Пограничный уполномоченный – шекара уәкілі

Подвижный пограничный пост – жылжымалы шекаралық пост

Поддельный документ – жасанды құжат

Подвергнут к административному взысканию – әкімшілік жазаға тартылды

Подвижный пост технического наблюдения – техникалық бақылауды жылжымалы посты

Подрывная деятельность – зиянкестік әрекет

Позывная волна – дабыл толқыны

Поисковая группа – іздестіру тобы

Посадочная площадка – қону алаңы

Пост наблюдения – бақылау посты (қосын)

Пост пограничной охраны сопредельного государства – шекте мемлекеттің шекаралық күзет посты (қосын)

Пост технического наблюдения – техникалық бақылау посты (қосын)

Построение охраны государственной границы – мемлекеттік шекара күзетін құру

Проверка документов – құжаттарды тексеру

Пресечение вооруженных и иных провокаций на государственной границе Республики Казахстан – Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасында қарулы және өзге де арандатулардың жолын кесу

Преследование нарушителей государственной границы – мемлекеттік шекараны бұзушылардың ізіне түсу

Признаки нарушения государственной границы – мемлекеттік шекараны бұзу белгілері

Приказ на охрану Государственной границы – Мемлекеттік шекараны күзету бұйрығы

Прикрытие Государственной границы – Мемлекеттік шекараны бойтасалау

Принципы охраны государственной границы – мемлекеттік шекара күзетінің принциптері

Проверка службы пограничных нарядов – шекаралық нарядтар қызметін тексеру

Провокации на государственной границе Республики Казахстан – Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасындағы арандатулар

Промежуточная опора – аралық тіреу

Промежуточный пограничный знак – аралық шекаралық белгі

Пропуск и отзыв – өткізу және кері шақыру

Проработка следа нарушителя государственной границы в обратном направлении – мемлекеттік шекараны бұзушының кері бағыттағы ізін зерттеу

Протокол-описание прохождения линии государственной границы – мемлекеттік шекара сызығы өтуінің хаттама-сипаттамасы

Протокол производства личного досмотра и досмотра вещей – жеке тексерудің және заттарды қараудың хаттамасы

Пункты встреч пограничных представителей – шекара өкілдерінің кездесу пункттері

Р

Работа в диалоговом режиме – жүзбе-жүз әңгімелесу режиміндегі жұмыс

Работа по следу – із бойынша жұмыс

Рабочая карта – жұмыс картасы

Радиолокационные средства наблюдения – бақылаудың радиолокациялық құралдары

Разведовательно – поисковая группа – барлау-іздестіру тобы

Разведопрос – барлау мақсатындағы сұрастыру

Разведотдел – барлау бөлімі

Разграничительные линии – ажырату сызықтары

Район блокирования – тасалау ауданы

Районный штаб добровольных народных дружин – ерікті халық қасақшылардың аудандық штабы

Распорядок дня – күн тәртібі

Распоряжение на охрану государственной границы – мемлекеттік шекараның күзетіне қатысты жарлық

Расчетно-аналитический метод – есептеу-талдау әдісі

Региональное управление – өңірлік басқарма

Редемаркация границы – шекараны қайта демаркациялау

Режим государственной границы Республики Казахстан – Қазақстан Республикасы мемлекеттік шекарасының режимі

Режим континентального шельфа – құрылықтық қайраңның режимі

Режим территориальных вод – аумақтық сулар режимі

Режим секретности – құпиялық режимі

Рейд – рейд

Рекогносцировка – рекогносцировка

Решение на охрану государственной границы Республики Казахстан – Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын күзетуге қатысты шешім

Рубеж блокирования – тасалау шебі

Рубеж встречи поисковых групп – іздеу топтарының кездесу шебі

Рубеж основных инженерных сооружений – негізгі инженерлік құрылыста шебі

Рубеж охраны государственной границы – мемлекеттік шекара күзетінің шебі

Рубеж перехвата воздушных целей – әуе нысаналарын тосып алу шебі

Рубеж прикрытия – тасалау шебі

С

Санитарно-карантинный контроль – санитарлық-карантиндік бақылау

Сигнализационный комплекс – сигнализациялық кешен

Сигнализационная система – сигнализациялық жүйе

Сигнализационный датчик – сигнализация белгісін көрсетуші құрал

Система связи пограничной службы – шекара қызметінің байланыс жүйесі

Скрытое расположение пограничного наряда – шекаралық нарядтың жасырын орналасуы

Скрытый наблюдательный пункт – тасаланған бақылау пункті

Следовая дисциплина – іздік тәртіп

Следовой режим – іздік режим

Следовой фонарь – іздік жарық шам

Следопыт – із кесуші

Следопытство – із кесушілік

Служебная нагрузка – қызметтік жүктелім

Служебная собака – қызметтік ит

Служебная тайна – қызметтік құпия

Служебно-боевая деятельность – қызметтік-жауынгерлік іс-әрекет

Служебно-боевые документы – қызметтік жауынгерлік құжаттар

Смежные фланги – шектес қапталдар

Смена пограничных нарядов – шекаралық нарядтардың ауысымы

Совместное расследование пограничного инцидента – шекаралық жанжалды бірлесе тексеру

Состояние воинской дисциплины – әскери тәртіптің жағдайы

Состояние охраны государственной границы – мемлекеттік шекара күзетінің жағдайы

Сопредельные государства – шектес мемлекеттер

Сопровождение поездов – поездармен ере жүру

Сопровождение судов – кемелермен ере жүру

Сохранение следа – ізді сақтау

Специальное пограничное упражнение – арнайы шекаралық жаттығу

Способы действий в пограничном поиске – шекаралық іздеудегі іс-әрекеттер тәсілдері

Способы корабельного поиска – кемелік іздеу тәсілдері

Средства наблюдения – бақылау құралдары

Средства наблюдения средств сигнализации охраны объектов – нысандар күзеті белгі беру аспаптарының бақылау құралдары

Средства сигнализационного вооружения – белгі беру қарулануының құралдары

Средства усиления – күшейту құралдары

Старший пограничного наряда – аға шекара нарядшысы

Стационарный пост технического наблюдения – тұрақты техникалық бақылау пункті

Стык – түйіспе

Схема местности района задержания и маршрута движения нарушителей государственной границы – мемлекеттік шекара бұзушының ұсталған ауданды жерінің және қозғалыс бағдарының тәсімі

Схема наблюдения – бақылау сызбасы

Схема опорного пункта роты – ротаның тірек пунктінің сызбасы

Схема связи – байланыс сызбасы

Схема участка пограничной заставы – шекаралық застава учаскесінің сызбасы

Т

Табель донесений – мәліметтер табелі

Тактика пограничной службы – шекара қызметінің тактикасы

Территориальные воды – аумақтық сулар

Техническая разведка – техникалық барлау

Техническое обеспечение пограничной службы – шекара қызметінің техникалық қамтамасыз етілуі

Техническое обслуживание – техникалық қызмет көрсету

Технические средства охраны границы – шекара күзетінің техникалық құралдары

Технические средства спецпропаганды – арнайы насихаттың техникалық құралдары

Тревога – дабыл

Тревожная группа – дабылды топ

Тренировка служебных собак – қызметтік иттерді жаттықтыру

Тропа инструктора служебной собаки – қызметтік ит нұсқаушысының соқпағы

Труднопроходимая местность – өтуі қиын жер

Тыловое обеспечение пограничной службы – шекаралық қызметтің тылдық қамтамасыз етілуі

У

Угол разворота стопы – табанның айналу бұрышы

Укрытие нарушителей государственной границы – мемлекеттік шекара бұзушыларын тасалау

Управление пограничного отряда – шекаралық жасақ басқармасы

Управление боевой подготовки – жауынгерлік дайындық басқармасы

Управление комплектования – жинақтау басқармасы

Управление автоматизированных систем – автоматтандырылған жүйе басқармасы

Упрощенный порядок пропуска лиц, транспортных средств, грузов и иного имущества через государственную границу – адамдарды, көлік құралдарын, жүктерді және өзге де мүліктерді мемлекеттік шекара арқылы өткізудің жеңілдетілген тәртібі

Уравнительный рубеж – теңестіру шебі

Усиленная охрана государственной границы – мемлекеттік шекараның күшейтілген күзеті

Установление государственной границы – мемлекеттік шекараны белгілеу

Ухищренные следы – айлалы іздер

Участок государственной границы – мемлекеттік шекара учаскесі

Учебная граница – жаттығу шекарасы

Учебный пункт – жаттығу пункті

Ф

Фельдегерская связь – фельдегерлік байланыс

Фиксация следов – іздердің бекітілуі

Фильтрационный пункт – іріктеу бекеті

Фитосанитарный контроль – фитосанитариялық бақылау

Фланг – қаптал

Ц

Центр пограничного знака – шекаралық белгінің ортасы

Ч

Часовой у заставы – заставадағы сақшы

Часовой у особого объекта – ерекше объекттегі сақшы

Часовой у причала – айлақтағы сақшы

Часовой у трапа судна – кеме трапындағы сақшы

Часовой у шлагбаума – шлагбаумдағы сақшы

Часовой на участке государственной границы – мемлекеттік шекар бөлігіндегі сақшы

Частные признаки в следах обуви – аяқ-киім ізіндегі жеке белгілер

Часть вод пограничных рек, озер и иных водоемов – шекаралық өзендер көлдер және өзге де су айдындары суларының бөлігі

Черта пограничная – шекара сызығы

Ш

Школа сержантского состава – сержанттық құрам мектебі

Ширина следа – іздің ені

Э

Электро-сигнализационный комплекс (ЭСК) – электрлі-сигналдық кешелі

Электризуемые преграды – электрлендірілген бөгеттер

Элемент боевого порядка – жауынгерлік реттің элементі

Медицина саласының терминдері

А

аборт	түсік
абразивные инструменты	түрпілі құралдар
абсанс	көңілсіздену
абсцесс	іріңдік, бітеу жара, іріңқап
абулия	ынтасыздану
авитаминоз	дәруменсіздік
агамия	жыныссыздық
агевзия	дәм сезбеу
агенезия	дамымау
агирия	қыртыссыз ми
аглоссия	тілсіздік
агнатия	төменгі жақ сүйексіздік
агнозия	танымау
агония	жанталасу, жанталас
аграфия	жаза алмаушылық
агрессивный	озбыр
адактилия	саусақ- бақайсыздық
адамантобласт	тіс кіреукесінің жасушасы
адамово яблоко	қыдық
адаптация	бейімделу
адаптация к протезу	протезге үйрену
адгезивный	жабысқақ
аденит	лимфа бездерінің қабынуы
аденокарцинома	без обыры
аденома	без өспесі, без ісігі
аденома злокачественная	қатерлі без ісігі
аденоэктомия простаты	қуық асты безін алып тастау
адентия	тіссіздік
адентия полная	тістің түгел болмауы
адентия частичная	кейбір тістердің болмауы
адиадохокинез	қимыл үйлесімсіздігі
адинамия	күшсіздік, әлсіздену
адинамия мышечная	бұлшық ет әлсіздігі
адипоз	семіздік
адипозурия	майлы зәр
аднексит	жатыр қосалқыларының қабынуы
азбестоз	әк тастану

38.	азиатская чума	азиялық оба
39.	азоспермия	шәует аздығы
40.	азот остаточный	қалдық азот
41.	азотемия	қанда азоттың көбеюі
42.	азотистый баланс	азоттық теңгерім
43.	акайрия	мазасыздық
44.	акантома	тері обыры
45.	акатизия	ұзақ отыра алмау
46.	акваметрия	су мөлшерін анықтау
47.	акиез	бедеулік, әтек
48.	акинезия	қимылсыздық
49.	аккомодация	көруге икемделу
50.	аккумуляция	жинақталу
51.	акоазмы	қағыс есту
52.	акт зрительный	көру әрекеті
53.	активность двигательная	қимыл белсенділігі
54.	активный иммунитет	белсенді төзімділік
55.	акуэстезия	есту сезімі
56.	алгид	дене қызуының төмендеуі
57.	алиментарный	ауқаттық, тамақтық
58.	алиментотерапия	ауқаттық ем
59.	алкоголизм	маскүнемдік
60.	аллерген	қоздыратын заттек
61.	алмазная головка бора	бұрғының алмасты ұшы
62.	алмазные боры	алмасты бұрғылар
63.	алмазные головки	алмасты ұштар
64.	альвеола	көпіршік, ұяшық
65.	альвеола зуба	тіс ұяшығы
66.	альвеола легочная	өкпе көпіршігі
67.	альвеолит	тіс ұяшығының қабынуы
68.	альвеолярная пиорея	тіс ұяшығынан ірің ағу
69.	амелия	аяқ -қолсыз туу
70.	аменорея	етеккірдің болмауы
71.	амения	нақұрыстық, есаландық
72.	амиелия	жұлынсыз
73.	амимия	ымсыздық
74.	амитоз	жасушалардың бөлінбей көбеюі
75.	амнезия	ұмыту
76.	амнион	қағанақ
77.	ампутация	отау, келте кесу
78.	ампутация корня зуба	тіс түбірін кесіп тастау
79.	ампутация круговая	дөңгелектеп кесіп тастау
80.	амузия	әуенді ажырата алмау

81.	анабиоз	шалажансар
82.	анализ крови	қан құрамын талдау
83.	анализатор	талдағыш
84.	аналогия	ұқсастық, ұқсас, тәріздес
85.	анальгезия	ауырғанды сезбеу
86.	анамнез	сыртартқы
87.	анамнез жизни	өмірбаяндық сыртартқы
88.	анамнез заболевания	ауырудың сыртартқысы
89.	анамнез эпидемиологический	індеттік сыртартқы
90.	анартрия	сөйлей алмау
91.	анасарка	тері шемені
92.	анастомоз	ұштастыру
93.	ангина	баспа
94.	ангина сифилитическая	мерездік баспа
95.	аневризма	бұлтима
96.	аневризма легочной артерии	өкпе күре тамырының кенеюі
97.	анемичный	күп- қу, қуарған, бозарған
98.	анемия	қан аздық
99.	анемия инфекционная	жұқпалы қан аздық
100.	анемия злокачественная	қатерлі қан аздық
101.	анемия медикаментозная	дәрілік қан аздық
102.	анемия медикаментозная	дәрі- дәрмекті қан аздық
103.	анемия раковая	обырлық қан аздық
104.	анестезия	жансыздану
105.	анестезировать	жансыздандыру
106.	анкилоз	тасбуын
107.	аномалии прикуса	тістемнің қалыптан ауытқуы
108.	аномалии зубных рядов	тіс қатарының қалыптан ауытқуы
109.	аномалия	ауытқу
110.	анорексия	тәбетсіздік
111.	аносмия	иіс сезбеу, сезбеу
112.	анофтальмия	көз алмасының болмауы
113.	антиген	қарсы тек, тегіжат
114.	антигонистический	қарама- қарсылық
115.	антидиабетический	сусамырға қарсы
116.	антидот	у қайтарғы, басытқы
117.	антиинфекционный	жұқпаға қарсы
118.	антикоагулянт	қанды ұйытпайтын зат
119.	антимикробный	микробқа қарсы
120.	антиперистальтика	кері толқынды қимыл
121.	антирабические прививки	құтыруға қарсы екпе
122.	антисептик	микробты жоятын зат
123.	антитифозный	сүзекке қарсы

124. анурия	зәрсіздік, несепсіздік
125. анус	көтен
126. аорта	қолқа
127. апатичность	енжарлық, селқостық
128. апатия	селқостық
129. апоноэ	демсіздік
130. аппарат	құралғы
131. аппарат глаза защитный	көз қорғаныш құралғысы
132. аппарат слуховой	есту құралғысы
133. аппараты репозиционные	қалпына келтіретін құралғылар
134. аппендицит	соқырішектің қабынуы
135. аппендицит брюшнотифозный	сүзектік соқырішектің қабынуы
136. аппендицит осложненный	қабынған соқырішектің асқынуы
137. аппендицит острый	жіті қабынған соқырішек
138. аппендицит перфоративный -	жарылған соқырішектің қабынуы
139. аппендицит хронический	соқырішектің созылмалы қабынуы
140. аппендэктомия	соқырішекті алып тастау
141. аппетит	тәбет
142. апраксия	ебедейсіздік
143. аптечка	дәрі қобдишасы
144. арахнодактилия	ұзын саусақ
145. арахноидит	мидың торлы қабығының қабынуы
146. ареактивность	жауап қайтармаушылық
147. аритмия мерцательная	жыпылық аритмиясы
148. аритмия сердца	жүрек ырғағының бұзылуы
149. аритмия синусовая	синустық ырғақсыздық
150. аррозия	ойылу, желіну
151. артерия	күре тамыр
152. артерия ангулярная	бұрыштық күре тамыр
153. артерия брыжеечная верхняя	үстінгі шажырқайлық күре тамыр
154. артерия локтевая	шынтақ күре тамыры
155. артерия лучевая	кәріжілік күре тамыры
156. артерия надглазничная	көз шарасы үсті күре тамыры
157. артерия подключичная	бұғана асты күре тамыры
158. артерия подошвенная	табан күре тамыры
159. артерия подреберная	қабырға асты күре тамыры
160. артерия позвоночная	омыртқа күре тамыры
161. артерия почечная	бүйрек күре тамыры
162. артерия пупочная	кіндік күре тамыры
163. артерия сонная	ұйқы күре тамыры
164. артерия сонная внутренняя	ішкі ұйқы күре тамыры

165.	артерия сонная наружная	сыртқы ұйқы күре тамыры
166.	артефакт	жалған өзгеріс
167.	артралгия	буын сырқырауы
168.	артрит	буын қабынуы, сорбуын
169.	артрит гнойный	буынның ірінді қабынуы
170.	артрит травматический	буынның жарақаттық қабынуы
171.	артрогриппоз	буын кемістіктері
172.	артродез	буынды бекіту
173.	артроз	шорбуын
174.	артроз деформирующий	пішінді өзгертетін шорбуын
175.	артролиз	буынды ажырату
176.	артрология	буын туралы ілім
177.	артропатия	буын дерті
178.	артропластика	буынды қайта жасау
179.	артротомия	буынды тіліп ашу
180.	асбест	таскендір
181.	асептический	зарарсызданған
182.	аскарида	бөсір
183.	аскаридоз	бөсір ауруы
184.	аскаридоз легких	өкпедегі бөсір ауруы
185.	аспермия	шәуетсіздік
186.	аспиратор	сорғыш аспап
187.	аспления	көкбауырдың болмауы
188.	ассенизация	қоқыстан тазарту
189.	ассимиляция	бойға сіңіру
190.	астения	әлсіздік, әлсіреу
191.	астенопия	көздің талуы
192.	астма	демікпе
193.	асматическое состояние	демікпелік күй
194.	асматическая триада	демікпелік ұштаған
195.	асфиксия	тұншығу
196.	асцит	іш шемені
197.	асцит воспалительный	қабынулық ішшемені
198.	асцит раковый	обырлық ішшемені
199.	атака иммунологическая	қорғаныстық шабуыл
200.	атаксия	қимыл үйлесімсіздігі
201.	ателектаз	өкпенің солуы
202.	атетоз	қимыл тұрақсыздығы
203.	атипический	қалыптан тыс
204.	атипия	өзге түрлілік
205.	атлант	ауыз омыртқа
206.	атланта - затылочный сустав	ауыз омыртқа - шүйде буыны
207.	атонический	бейжай, көңілсіз

208.	атония желудка	асқазан тонуссыздығы	251.
209.	атрезия	бітеу, бітік (мүшенің бітеу тууы)	252.
210.	атрезия влагалища	қынаптың бітік болуы	253.
211.	атрезия кишечника	ішектердің бітік болуы	254.
212.	атрезия матки	жатырдың бітік болуы	
213.	атрезия пищевода	өңештің бітік болуы	255.
214.	атрезия прямой кишки	тік ішектің бітік болуы	256.
215.	атрепсия	емшекке жарымау	257.
216.	атрихоз	жүнсіздік	
217.	атрофия	сему	
218.	атрофия глазного яблока	көз алмасының семуі	
219.	атрофия десневого края	қызыл иек шетінің семуі	258.
220.	атрофия зрительного нерва	көру жүйкесінің семуі	259.
221.	атрофия челюсти	жақ сүйектің семуі	260.
222.	аускультация	тыңдау	261.
223.	аутоантиген	өзіндік тегіжат	262.
224.	аутоантитело	өзіндік қарсыдене	263.
225.	аутогемотерапия	өз қанымен емдеу	264.
226.	аутогемотрансфузия	өз қанын өзіне құю	265.
227.	аутоинфекция	өзіндік жұқпа	266.
228.	аутолиз	өздігінен еру	267.
229.	аутопсия	мәйітті сойып зерттеу	268.
230.	ауторегуляция	өздігінен реттелу	269.
231.	аутоксин	өз уыты	270.
232.	афагия	жұға алмау, жұтына алмау	
233.	афазия	сөйлей алмау	271.
234.	афакия	жанарсыз көз	272.
235.	афония	үндемеу, дауыс шықпау	273.
236.	аффинаж	тазарту, газалау	274.
237.	ахейлия	ерінсіздік	275.
238.	ахейрокинез	қимылсыз қол	276.
239.	ахилия	сөлсіздік	277.
240.	ахлоргидрия	тұз қышқылсыздық	278.
241.	ахолия	өттің ішке түспеуі	279.
242.	ахолия кала	нәжісте өттің болмауы, ақнәжіс	280.
243.	ахондроплазия	шеміршектің дамымауы	281.
244.	ахромазия	түстерді ажыратпау	282.
245.	ахромия	түссіздік	283.
246.	ахромия кожи	терінің түссізденуі	284.
247.	ацетонурия	ацетонның зәрмен шығарылуы	285.
248.	ацефалия	бассыз туу	286.
249.	ацидемия	қандағы қышқылдың артуы	287.
250.	ацидогенез	қышқыл өндіру	288.

ацидоз
аэрация воды
аэрогастрия
аэрогенный

аэроперитонеум
аэрофагия
аэрофильтр

базальный
базедова болезнь
базис протеза
базофобия
бактерионоситель
бактериотоксин
бактериурия
бактерицидная паста
бактерицидность
бактерия болезнетворная
бактерия кислостойчивая
баланит
баланопостит

баланс водно - солевой
бандаж
барабан
барорецептор
баротравма
барьер
барьер гистогематический
батигастрия - гастроптоз
бахрома фимбрии
бахромка
бахромка зрачкового края
бахромки маточной трубы
бедренная кость
безнадежное положение
безнадежный больной
безопасность пациента
безопасный
безусадочный металл

қышқылдану
суды ауаландыру
асқазанға жел толу
ауамен берілетін, ауадан
туындайтын
құрсақ қуысына ауа толу
ауа жүту
ауасүзгі

Б

негіздік, тіректік
бадырақ көз, базедов дерті
протез негізі, табаны
жүріп-тұрудан қорқу
бактериятасымалдаушы
бактерия уыты
зәрде бактериялардың болуы
бактерия жойғыш сықпа
бактерия жойғыштық
ауру тудырғыш бактерия
қышқылға төзімді бактерия
күпектің қабынуы
қасабаның басы мен күпектің
қабынуы

су-түз теңгерімі
тартпа, жалпақ белбеу
дабыл
қысым қабылдағыш
атмосфералық жарақат
тосқауыл
қан мен тін арасындағы бөгет
асқазанның төмен ығысуы
фимбрия шашағы
шашақ
қарашық шетінің шашағы
жатыр түтігінің шашақтары
ортан жілік
күдер үзген жағдай
үмітсіз науқас
науқастың қауіпсіздігі
қауіпсіз
шөкпейгін металл

289. безусловный рефлекс	шартсыз рефлекс	331.
290. безуспешность лечения	емнің қонбауы, нәтиже бермеуі	332.
291. бели	ақ етеккір	333.
292. белковое вещество	нәруызды заттек	334.
293. белок	нәруыз	335.
294. белокровие	аққандылық, ақшыл қан	336.
295. бельмо	ноғала, көзге түскен ақ дақ	337.
296. беременность	жүктілік, екіқабаттылық	338.
297. беременность внематочная	жатырдан тыс жүктілік	339.
298. беспалый	саусақсыз	340.
299. бесплатная медицинская помощь	медициналық тегін жәрдем	341.
300. бесплодие	бедеулік, ұрықсыздық	342.
301. бессонница	ұйқысыздық, ұйқы қашу	343.
302. бешенство	құтыру	344.
303. биение	соғу, қағу	345.
304. билатерильный	екі жақты	346.
305. биоритм	биологиялық ырғақ, тіршілік ырғағы	347. 348.
306. бисексуальность, бисексуализм	қос жыныстылық	349.
307. бифуркация	айырық	350.
308. благородные материалы	асыл материалдар	351.
309. бластома	өспе	352.
310. бленнорея	көз қабығының ірінді қабынуы	353.
311. блеск зуба	тіс жарқылы	354.
312. близорукость	сығыр	355.
313. близорукость врожденная (миопия)	туа біткен сығыр	356.
314. близорукость ложная (миопия)	жалған сығыр	357.
315. блок родильный	босану бөлімі	358.
316. блуждающий нерв	кезбе нерв	359.
317. блефарит	қабақтың қабынуы	360.
318. бляшка	түйіндақ, білем	361.
319. бодрствование	сергек болу, сергектік	362.
320. болезненность	ауырғыштық	363.
321. болезненный	аурушан	364.
322. болезни атопические	оғаш аурулар	365.
323. болезни инфекционные	жұқпалы аурулар	366.
324. болезни приобретенные	жүре пайда болған аурулар	367.
325. болезни профессиональные	кәсіптік аурулар	368.
326. болезнотворный	ауру тудыратын	369.
327. болезнь	ауру, сырқат, дерт, кесел	370.
328. болезнь венерический	венерологиялық аурулар	371.
329. болезнь глистная	ішек құрт ауруы	372.
330. болезнь горная	биіктік ауруы	373.

болезнь душевная	іш құса болу
болезнь желчекаменная	өт-тас ауруы
болезнь изнурительная	жадап- жүдететін ауру
болезнь кожная	тері ауруы
болезнь костей	сүйек аурулары
болезнь лучевая	сәулелік ауру
болезнь морская	теңіздік ауру
болезнь мочекаменная	несептік тас ауруы
болезнь мочеполовая	несептік жыныстық ауру
болезнь наследственная	тұқым қуалайтын ауру
болезнь неизлечимая	даусыз дерт
болезнь нервная	жүйкелік ауру
болеутоляющее	ауру сезімін басатын
боли голодные	ашқарын ауыруы
боли кишечные	ішектің ауыруы
боль	ауыру, ауыру сезімі
боль костей	сүйектің сырқырауы
боль тупая	ұйып ауру
боль ангинозная	қан-тамырдың қысып ауыруы
боль блуждающая	кезеген ауыру
боль в деснах	қызыл иек ауыруы
боль давящая	жаншып, басып ауыру
боль дистензионная	керіп ауыру
боль жгучая	күйдіріп- жанып, қызып ауыру
боль иррадирующая	таралмалы ауыру
боль коликообразная	бүріп ауыру
боль колющая	сұққылап, шаншып ауыру
боль ночная	түнгі ауру
боль опоясывающая	белдеулеп, жолақтап ауыру
боль отраженная	шарпылып ауыру
боль поздняя	кешелденген ауру
боль прекращающаяся	басылатын ауру
боль приступообразная	ұстамалы түрде ауыру
боль проникающая	өткір ауру
боль пульсирующая	солқылдап, бүлкілдеп ауыру
боль распирающая	керіп ауыру
боль режущая	тіліп, кесіп ауыру
боль рецидивирующая	қайталанатын ауру
боль сверлящая	бұрғылап ауру
боль сжимающая	сығымдайтын ауру
боль самопроизвольная	өздігінен пайда болатын ауру
боль схваткообразная	толғақ тәрізді ауру
боль тупая	сыздап ауыру

374.	боль ноющая	қақсап ауыру
375.	боль щемящая	ашып ауру
376.	больница городская	қалалық аурухана
377.	больница детская	балалар ауруханасы
378.	больница общая	жалпылық аурухана
379.	больница клиническая	клиникалық аурухана
380.	больница прифери́йная	шетте орналасқан аурухана
381.	больница специа́льная	арнайы аурухана
382.	больница сельская	ауылдық аурухана
383.	больничны́й лист	сырқаттық парақ
384.	больное место	ауырған жер
385.	больной	ауру, науқас, сырқат
386.	большие коренные зубы	үлкен азу тістер
387.	бонификация	масалардың дернәсілін құрту
388.	бородавка	сүйел
389.	борозда	жұлге, сала, сай, жыра, жылға
390.	бороздка носогубная	мұрын- ерін жұлгесі
391.	ботулизм	шұжық уынан улану
392.	брадикардия	жүректің жәй соғуы
393.	брадипноэ	жәй дем алу
394.	брадиэстезия	толық сезбеу
395.	брахиодонт	қысқа тістер
396.	брахипноэ	қысқа дем алу
397.	брахицефал	шақша бас
398.	бред	сандырақ
399.	бред величия	даурығу сандырағы
400.	бред галлюцинаторный	елесті сандырақ
401.	бред изменчивый	құбылмалы сандырақ
402.	бред стойкий	тұрақты сандырақ
403.	бред эпилептический	қояншық сандырақ
404.	бредовые мысли	сандырақ ойлар
405.	брожение	ашу, іру
406.	бронх	кеңірдек, ауатамыр
407.	бронхиальное дерево	кеңірдек шырышты қабығын қабынуы
408.	бруксизм	тісті шықырлату
409.	бруски шлифовальные	тістегіш қайрақ
410.	брусок	қайрақ
411.	бруцеллез	сарып
412.	брыжейка	шажырқай
413.	брюшина	ішперде
414.	брюшина париетальная	қабырғалық іш перде
415.	брюшина висцеральная	беткей іш перде

416.	брюшная полость	іш қуысы, құрсақ қуысы
417.	брюшной тиф	іш сүзегі
418.	бугорок	бұдырмақ
419.	бугорок лонный	қасаға бұдырмағы
420.	бугристость	бұдырлы
421.	бужирование	ұңғылау
422.	буккальный	ұрттық
423.	бурав	шағын бұрғы
424.	бурсит	буынның шырышты қабығының қабынуы
425.	быстродействующий	тез әсер ететін
- В**
426.	вагинальное исследование	қынап арқылы зерттеу
427.	вагинит	қынаптың қабынуы
428.	вазодилатация	қан тамырларының кеңеюі
429.	вазоконстрикция	қан тамырларының тарылуы
430.	вакуолизация	көпіршіктену
431.	вакцина	екпе
432.	вакцинопрофилактика	арудың алдын алу үшін егу
433.	валериана	шүйгіншөп
434.	валик	білік, білікше
435.	валик ногтя	тырнақтың буылтығы
436.	вальвулит	жүрек қақпақшаларының қабынуы
437.	вальгус	сыртқа қайырылу
438.	вальцовка	жаншып жұқарту
439.	варикоз	көктамырдың түйінделе кеңеюі
440.	варус	ішке қайырылу
441.	вдавление	батыңқы, батыру
442.	вдохнуть	дем тарту
443.	везикула	сулы көпіршік
444.	вена	көктамыр
445.	венечные сосуды	жүрек тамырлары
446.	верхнее зубное сплетение	жоғарғы тіс өрімі
447.	верхушечное отверстие	түбір ұшы тесігі
448.	верхушка корня зуба	тіс түбірінің ұшы
449.	вестибулярная дуга	кіре берістік доға
450.	ветряная оспа	желшешек, ұшна шешек, қарамық
451.	вещество мозговое	ми құрамындағы зат
452.	вещество питательное	нәрлік зат

453.	вещество раздражающее	тітіркендіргіш зат
454.	вздутие	кебу, көтерілу, ісіну
455.	вздутие живота	іштің кебуі
456.	вилочковая железа	айырша без
457.	винтовой сустав	айналма буын
458.	винты ортопедические	ортопедиялық бұрандалар
459.	вирион	өсіп - жетілген вирус
460.	вирулентность	микробтың уыттылығы
461.	вирусемия	вирустың қанда болуы
462.	вирусоноситель	вирустасымалдаушы
463.	висцеральный	ішкі
464.	витамин	дәрумен
465.	витаминотерапия	дәруменмен емдеу
466.	вителиго	ақтандық
467.	ВИЧ (вирус иммунодефицита человека)	АИТ (адамның иммунды тапшылығы)
468.	вклинивание	біріне - бірі кіріп тұру
469.	вколачивание зуба	тісті сүйекке кіргізу, қағу
470.	вкусовая луковица	дәм сезгіш бүртік
471.	вкусовой сосочек	дәм сезгіш бүртікше
472.	вкусовые раздражители	дәмдік тітіркенгіштер
473.	влечение	іңкәр
474.	вливание	күю
475.	внематочная беременность	жатырдан тыс жүктілік
476.	внутрибольничная инфекция	ауруханадағы жұқпа
477.	внутрикожная проба	теріге жасалатын сынама
478.	внутрикостная спица	сүйек ішіндегі шыбық
479.	внутрисуставный	буын ішінде
480.	вогнутость	иілу, иілген
481.	вода жесткая	кермек су
482.	водоем	суат, су қоймасы
483.	водоотталкивающий	су жұқпайтын
484.	водопроницаемость	су өткізгіштік
485.	водостойкие материалы	суға төзімді заттар
486.	водянка	шемен
487.	водянка оболочек яичка	атабез қабықтарының шемел
488.	водянка головы	бас шемелі
489.	водянка семенного канатика	шәует шылбыр шемелі
490.	водяной рак (нома)	сулы обыр
491.	военно- лечебное учреждение	әскери- емдеу мекемесі
492.	военно- полевая хирургия	далалық- әскери хирургия
493.	возбудитель	қоздырғыш, тудырғыш
494.	возбуждение половое	жыныстық қозу

495.	возбуждение психическое	жансезімнің қозуы
496.	возвратный тиф	қайталамалы сүзек
497.	возрастной ценз	жас мөлшерінің шегі
498.	волдырь	күлдіреу, домбықпа
499.	волновод	толқын өткізгіш
500.	волокна безмякотные	балдырсыз талшықтар
501.	волокно	талшық
502.	волчанка	жегі, тері туберкулезі
503.	волчанка красная	қызыл жегі
504.	волчанка ознобленная	қалтырауық жегі
505.	волчий укус	қасқыр қабуы, тістеуі
506.	волчья пасть	қасқыр тандай
507.	воротник шанца	шанц жағасы
508.	ворсинка	бұр, түк
509.	ворсинчатые складки	түкті қатпарлар
510.	воск	балауыз
511.	воспаление	қабыну
512.	воспаление околоушной железы	шықшыт безінің қабынуы
513.	воспаление слепой кишки	бүйеннің қабынуы
514.	воспаление язычка	бөбешіктің қабынуы
515.	воспаленный	талаураған, қабынған
516.	восприимчивость к болезни	ауруға шалдығушылық
517.	восстановленный гемоглобин	тотықсызданған гемоглобин
518.	восходящая	жоғарылаған
519.	восходящая повязка	жоғарылата таңу
520.	впадина	ойық
521.	впадина подколенная	тақым ойығы
522.	вправление	орнына қою, түзету
523.	впроголодь	аш құрсақ
524.	врач	дәрігер, шипагер, емші
525.	врач амбулаторный	емханалық дәрігер
526.	врач - специалист	маман - дәрігер
527.	врач главный	бас дәрігер
528.	врач лечащий	емдеуші дәрігер
529.	врач постоянный	тұрақты дәрігер
530.	врачебная тайна	дәрігерлік құпия
531.	вредная привычка	зиянды әдет
532.	врожденная	туа біткен, туа пайда болған
533.	врожденная кривошея	туа пайда болған қисық мойын
534.	врожденная расщелина щеки	ұрттың туа біткен жырығы
535.	врожденное отсутствие яичек	енсіз туу
536.	врожденное отсутствие	туғаннан жоқ болуы
537.	врожденное отсутствие ног	аяқтың туғаннан жоқ болуы

538.	врожденное отсутствие рук	қолдың туғаннан жоқ болуы
539.	врошший ноготь	етке батып өскен тырнақ
540.	всасываемость	сіңірілімділік
541.	всасывающая повязка	соратын таңғыш
542.	вскрытие	ашу, ашылу
543.	вскрытие гнойника	іріңқалтаны тіліп ашу
544.	вскрытие трупа	мүрдені (мәйітті, өлікті) ашу, жару
545.	вспышка инфекции	жұқпанын өршуі
546.	вторичная атрофия	екіншіреткі сему
547.	вторичный кариес зуба	екіншіреткі қайталанған тісжегі
548.	второстепенный симптом	тұрлаусыз ауру
549.	вульвит	әйелдің жыныс ернеуінің қабынуы
550.	вульгарный псориаз	кәдімгі теміреткі
551.	вход в гортань	жұтқыншақ сағасы
552.	вход в кариозную полость	тісжегі қуысының сағасы
553.	выбор метода лечения	емдеу әдісін таңдау
554.	выборка	іріктеп алу
555.	вывих	буынның таюы, шығуы
556.	вывих бедра	ортан жіліктің шығуы
557.	вывих ключицы	бұғананың шығуы
558.	вывих плеча	тоқпан жіліктің шығуы
559.	вывих предплечья	білек сүйектерінің шығуы
560.	вывих привычный	ойнамалы буын шығуы
561.	вывих стопы	аяқ ұшы сүйектерінің шығуы
562.	выводной слюнной проток	сілекей өзегі
563.	выворот век	қабақтың айналуы
564.	выделение культуры микроба	микроб дақылын бөліп алу
565.	выдохнуть	дем шығару
566.	выемка	ойық
567.	выживаемость	тіршілік сақтау қабілеттілігі
568.	выздоровление	жазылу, айығу
569.	выкидыш	баланы өлі тастау
570.	выколачивание	қағып шығару
571.	вылечивать	айықтыру
572.	вылушивание	сылу, сылынып түсу
573.	вылушивание	сылып тастау
574.	выпадение прямой кишки	тік ішектің түсуі
575.	выпирание	дүмпу
576.	выписка	көшірме, үзінді
577.	выпот	жалқық
578.	вырубка	кесу

579.	высеваемость микроба	микробтың себіндіден бөлінуі
580.	выскабливание, выскабливать	қыру, қырып тазарту
581.	высокое внутриглазное давление	көз ішінің жоғары қысымы
582.	высота лица	келбет биіктігі
583.	выступ	дөңес
584.	вытяжение	тарту, созу
585.	вытяжной шкаф	ауа соратын шкаф
586.	выявляемость болезни	арудудың табылуы, анықталуы
587.	вяленый (вяленая рыба)	кепкен, қақталған балық
588.	вялость	солғындық, бостық
589.	вялый паралич	енжар, сал
- Г**
590.	гайморовая полость	кеңсірік
591.	галлюцинации	елестеушілік, елес, елестеу
592.	гаметофит	жыныстық ұрпақ
593.	гангеронозный аппендикс	өліктенген соқырішек
594.	гангрена	өліеттену, шіру, гангрена
595.	гангренеозный	шіріген
596.	гарь	өртең
597.	гельминтоз	ішек құрты ауруы
598.	гемангиома	қан тамырларының ісігі
599.	гемаперитонеум	қанның құрсақ қуысына жиналуы
600.	гемартома	ісік төрізді тін ауытқуы
601.	гемартроз	буынға қан құйылу
602.	гематома	қанды ісік
603.	гематомезис	қан құсу
604.	гемолиз	эритроциттердің ыдырауы
605.	гемоптизис	қан түкіру
606.	геморрагическая лихорадка	қанды қызба
607.	геморрагия	қанау
608.	геморрой	көтеу
609.	гемосинус	қуысқа қан құйылу
610.	гемостаз	қанды тоқтату
611.	гемотоксины	қан улары
612.	ген, генный	тек, тектік қасиет
613.	генерализация	таралу, жайылу
614.	генетический	тектік
615.	гениталии	жыныс мүшелері
616.	генная мутация	текті өзгерту
617.	генофонд	тектік қор, зәуәтқор
618.	генуинный	тума, алғашқы

619. гепатизация	бауырлану	661.
620. гепатит	бауырдың қабынуы	662.
621. гермафредит	қыз теке	663.
622. гермафродитизм	қосжыныстық, қызтеке	664.
623. герметический	саңылаусыз	665.
624. герметичная пломба	саңылаусыз бітеме	666.
625. герпес	ұшық	667.
626. герпетическая лихорадка	ұшық қызбасы	668.
627. герпетическая язва	ұшықты ойық жара	669.
628. гетерогенность	әртүрлік	670.
629. гибернама	қоңыр май ісігі	671.
630. гибрид	будан	672.
631. гигантизм	алыптық	673.
632. гигиена полости рта	ауыз тазалығы	674.
633. гигиенические навыки	тазалық дағдылары	675.
634. гигроскопическая вата	ылғал тартқыш мақта	676.
635. гигроскопичность	ылғал тартқыштық	677.
636. гидратация	сулану	678.
637. гидроденит	итемшек	679.
638. гидроторакс	кеуде шемені	680.
639. гидрофобия	судан қорқу	681.
640. гидроцеле	ен шемені	682.
641. гидроцефалия	ми шемені	683.
642. гингивит	қызыл иектің қабынуы	684.
643. гингивит атрофический	қызыл иектің семіп қабынуы	685.
644. гингивит геморрагический	қызыл иектің қанталап қабынуы	686.
645. гингивит гипертрофический	қызыл иектің қалыптан тыс ұлғайып қабынуы	687. 688.
646. гингивит десквамативный	қызыл иектің түлеп қабынуы	689.
647. гинекофобия	әйелден жасқану	690.
648. гиперемия	қан кернеуі	691.
649. гиперестезия	сезімталдықтың артуы	692.
650. гиперкинез	дірілдеу	693.
651. гиперплазия	тіннің артық өсіп- өнуі	694.
652. гиперсаливация	сілекейдің көп бөлінуі	695.
653. гиперфункция	мүше қызметінің күшеюі	696.
654. гиперчувствительность	жоғары сезімталдық	697.
655. гипоплазия	тіннің өсіп жетілмеуі	698.
656. гипоплазия эмали	кіреукенің өсіп жетілмеуі	699.
657. гипосаливация	сілекейдің аздығы	700.
658. гипотеза	болжама, жорамал	701.
659. гипотония	қысым аздық	702.
660. гипс	ғаныш	703.

гипсовая повязка	ғаныштық таңғыш
гипсовый воротник	ғаныш жаға
гладилка	тегістегіш
глазная ось	көз білігі
глазная щель	көз саңылауы
глазница	көз шарасы
глазное дно	көз түбі
глазное яблоко	көз алмасы
глазодвигательный нерв	көз қозғалтқыш жүйке
глазурный	әйнекейлі, жылтыр
глаукома	суқараңғы
глаукоматозная атрофия	суқараңғылық сему
глоссалгия	тілдің күйдіріп ашып ауруы
глоссит	тілдің қабынуы
глоссит атрофический	тілдің семіп қабынуы
глоссопатия	тілдің аурулары
глотка	жұтқыншақ
глухота полная	тас керең
гниение	шіру
гнилой зуб	шірік тіс
гнилостный	шірікті
гнилостный запах	шірік иіс
гноевидное воспаление	ірің түріндегі қабыну
гноекровие	іріңді
гноеродная бактерия	іріңдеткіш бактерия
гноетечение	ірің ағу
гной	ірің
гнойник	ірің қалта
гнойничек	іріңдік
гнойные инфекции	іріңді жұқпа
гнусовая речь	мыңкылдап сөйлеу
гнусавость	мінгірлеу
голосовая щель	дыбыс саңылауы
гомеостаз	тұрақтылық
гомогенный	біртекті, біркелкі
гонада	жыныстық без
гонадопатия	жыныс без аурулары
гонит	тізе буынының қабынуы
гонорея	соз
горбатость	бүкірлік
горелка	жанарғы
горн	көрік
гортань	көмей, көмекей

704.	госпитализация	емдеуге жатқызу	744.
705.	гравированный	бедерлеу	745.
706.	гранула	түйіршік	746.
707.	грань	қыр	747.
708.	гребешки ногтя	тырнақ көбесі	748.
709.	грелка	жылытқы	749.
710.	грипп	грипп, вирустық ауру	750.
711.	грубая соединительная ткань	қатты дәнекер тін	751.
712.	грудинноключичная связка	төсбұғаналық байлам	752.
713.	грудная жаба	жүрек талмасы	753.
714.	грыжа	жарық	754.
715.	грязелечение	балшықпен емдеу	755.
716.	губчатая	кемікті, кеуекті	756.
717.	губчатое вещество	кеуекті зат	757.
718.	гумма	теңге қотыр	758.
			759.
			760.
			761.
			762.
			763.
			764.
			765.
			766.
			767.
			768.
			769.
			770.
			771.
			772.
			773.
			774.
			775.
			776.
			777.
			778.
			779.
			780.
			781.
			782.
			783.
			784.
			785.
			786.

Д

719.	двенадцатиперстная кишка	ұлтабар	762.
720.	двупалость	қос саусақтылық, қос бақайлы	763.
721.	двуплечий кламмер	екі иықты құрсау	764.
722.	двухкорневой зуб	қос түбірлі тіс	765.
723.	дебил	ақылсыз, есалаң, есуас	766.
724.	девиация	жылжу, негізгі орнынан ауытқу	767.
725.	девитализация пульпы	ұлпаны жансыздандыру	768.
726.	девственная плева	қыздық перде	769.
727.	девственность	қыздық	770.
728.	дегенерация	азғындану	771.
729.	дегенеризация сетчатки	тор қабықтың азуы	772.
730.	деградация	өлсіреу	773.
731.	дегрануляция	түйіршіксіздену	774.
732.	дезадаптация	бейімсіздену	775.
733.	дезодарация	иісті жою	776.
734.	декальцинация	әксіздену	777.
735.	декапсуляция почки	бүйректің фиброзды қабығын а	778.
736.	декомпенсация	есесі толмау	779.
737.	декомпрессия	қысымның төмендеуі	780.
738.	делирий	еліру	781.
739.	дельта	атырау	782.
740.	демаркация	шекаралану, шектеу	783.
741.	демаркация	межелу, оқшаулау	784.
742.	депигментация	ақтандықтану	785.
743.	депо крови	қан қоймасы	786.

депульпирование	ұлпасыздандыру
дерматит	терінің қабынуы
десквамация	түлеу
деструкция	бүліну
дефект	ақау, кемістік, кетік
дефект зубных рядов	тіс қатарының кетігі
дефект кости	сүйектің ақауы
дефект пломбирования	бітеу салу ақауы
диабет	сусамыр
диагноз заболевания	аурудың нақтауы
диагностика	нақтама
диарея	тоқтаусыз іш өту
диатез	шілде қотыр
диафрагма	көкет
дидимит	еннің қабынуы
диета	емдәм
дизартрия	тіл күрмелу
дизентерия	қантышқақ, жерше
дизурия	зәр тұтылу
дилатация	кенею
динамика	даму өзгерісі
диплопагус	қосарланған егіздер
диплохейрил	қосбармақ
диск	тегеріш
дисменорея	етеккірдің мезгілсіз келуі
дистопия	тістердің дұрыс орналаспауы
дисфункция	ағза қызметінің бұзылуы
дифтерия	күл, құрөзек
дифференциальная диагностика	сараланған нақтама
доброкачественная опухоль	қатерсіз ісік
доза летальная	өмір үзетін мөлшер
дозировка	мөлшерлеу
долголетие	ұзақ жасау
долото	қашау
дренаж	қашыртқы
дренирование	қашыртқы салу
дряблость	божырау
дыхательные пути	тыныс алу жолдары
дыхание поверхностное	үстірт дем алу
дыхание короткое	қысқа дем алу
дыхание грудное	кеудемен дем алу
дыхание брюшное	құрсақтық дем алу
доля легкого	өкпе бөлігі

787. евнух
 788. евнухонизм
 789. евстахит
 790. единоктробный
 791. единовременный
 792. единство измерения
 793. единый
 794. естественные фиссуры
 795. единичный
 796. ерш

797. жалобы больного
 798. жгут
 799. железодефицитная анемия
 800. желтуха
 801. желудок
 802. желудочный зонд
 803. желчнокаменная болезнь
 804. желчные пути
 805. желчный свищ
 806. желчь
 807. жировая клетчатка

Е

- өтек
 әтектік
 евстахий түтігінің қабынуы
 кіндіктес
 бір жолғы
 өлшем біркелкілігі
 біртұтас
 табиғи сызаттар
 бірлі- жарым
 қыл щетка

Ж

- науқастың шағымдары
 бумақ
 теміртапшылықты қан аздылы
 жұқпалы сары ауру
 асқазан
 асқазандық сүңгі
 өт тас ауруы
 өт жолдары
 өт жыланкөзі
 өт
 шел майы

АҚПАРАТТАР, ШОЛУЛАР

Бұл айдарда Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі Тіл комитетінің терминология саласында атқарған жұмыстары туралы ақпараттар беру, республикада шығып жатқан терминология мәселелеріне қатысты еңбектер, кітаптарға шолу жасап отыру көзделеді.

Терминология мәселелері бойынша атқарылған жұмыстар туралы ақпарат

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 1 сәуірдегі № 295 қаулысына сәйкес Мемлекеттік терминология комиссиясының құрамына өзгерістер енгізілді. Аталған қаулыға сәйкес комиссияның құрамына ҚР Мәдениет, ақпарат және спорт министрі Е.Қосыбаев, ҚР Мәдениет, ақпарат және спорт вице-министрі Е.Аманшаев, "Егемен Қазақстан" республикалық газеті" акционерлік қоғамының президенті С.Абдрахманов, "Қазақ ақпарат агенттігі" ұлттық компаниясының акционерлік қоғамының бас редакторы Ж.Бейсенбайұлы, "Ана тілі" ұлт газетінің бас редакторы М.Құлкенов, ҚР Білім және ғылым министрлігі Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры Б.Момынова енгізілді.

2005 жылғы сәуір айында Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанында Мемлекеттік терминология комиссиясының жаңа құрамымен бірінші отырысы болып өтті. Осы отырыстың күн тәртібінде ҚР Білім және ғылым министрлігінің География институты ұсынған терминдерді, ҚР Президенті Кеңсесі жалпы бөлімінің менгерушісі М.Жақыпов ұсынған терминдерді талқылап бекіту, "Қазмұнай және газ институты" акционерлік қоғамы әзірлеген "Шыныпластик құбырлар желілерінің жүйесі" атты Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандартын мақұлдау мәселелері тұрды. Күн тәртібіндегі мәселелерді талқылап келе, Мемтерминком мүшелері ұсынылған 309 терминнің 115-ін ресми бекіту, "Шыныпластик құбырлар желілерінің жүйесі" атты мемлекеттік стандартты айтылған түзетулерді ескере отырып, мақұлдауға болады деген шешім қабылданды.

ҚР Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі Тіл комитеті ҚР Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясының жұмысын үйлестіруме қатар, терминология мәселесіне арналған ғылыми-практикалық конференцияла семинар, дөңгелек үстелдер өткізіп тұрады. Осы ретте үстіміздегі жылдың мамыр күні Алматы қаласында өткізілген "Терминдерді біріздендіру мәселесі" атты республикалық ғылыми-практикалық семинарды атауға болады. Семинар жұмысына қатысуға түрлі сала мамандарын тарта отырып, салалық терминдерді біріздендіру мәселесі сөз болды. "Қазақ терминдерін біріздендірудің ғылыми әдістемелік және ұйымдық мәселелері" деген тақырыптағы бірінші баяндамачы филолғ.д. Ш.Құрманбайұлы жасаса, одан соң тіл білімі терминдерін біріздендіру мәселесі туралы филолғ.д., профессор Б.Қалиев баяндама жасап, химия саласы бойынша х.ғ.д., профессор Н.Нұрахметов, экономика терминдері туралы э.ғ.д., профессор О.Әлиев, сәулет-құрылыс бойынша профессор С.Хамзин өз ойларын ортаға салып, қатысушылармен бөлісті. Сондай-ақ, медицина, геологтердің терминдері мәселелері де қозғалды. Ғалымдардың жасаған баяндамаларында айтылған ұсыныс-пікірлерін жинақтап, кітап етіп басып шығару жоспарланған отыр.

Терминология дамуының қағидаттарын белгілеген еңбек

Шерубай
Құрманбайұлы

ҚАЗАҚ
ТЕРМИНОЛОГИЯСЫ
ДАМУЫНЫҢ
ҒЫЛЫМИ
ҚАҒИДАТТАРЫ

"Қазақ терминологиясы дамуының бағыт-бағдары айқындалмай отыр. Ғылыми негізделген қағидаттар болмағандықтан термин шығармашылығы стихиялы түрде жүріп жатыр. Осы салада еңбек етіп жүрген тілші ғалымдар қайда қарап жүр?" деген пікір соңғы жылдары өте жиі айтылып келді.

Жуырда ғана "Сөздік-Словарь" баспасынан жарық көрген филология ғылымдарының докторы, профессор Шерубай Құрманбайұлының "Қазақ терминологиясы дамуының ғылыми қағидаттары" атты монографиясын осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында жазылған еңбек деуге болады. Кітаптың таралымы - 1000 дана. Көлемі - 208 бет (9,5 баспа табақ).

Еңбекте терминологияның даму бағытын белгілеу мәселесі әр кезеңнің өз талабына, сол уақыттағы нақты тарихи жағдай мен елдің тіл саясатына, ғылым-білімнің даму деңгейіне сәйкес шешімін тауып отырғандығы нақты тілдік-тарихи деректер арқылы көрсетіледі.

Ғылыми еңбек "Тіл саясаты және терминқор қалыптастыру мәселесі", "Қазақ терминологиясы дамуының Байтұрсынов кезеңіндегі даму бағыты (1910-1930 жж.)", "Қазақ терминологиясындағы жалпыкеңестік терминқор қалыптастыру бағыты (1930-1990)", "Тәуелсіз Қазақстан және терминология дамуының бағытын белгілеу мәселесі (90-жылдан бергі кезең)" деп аталатын төрт тараудан тұрады.

Монографияда қазақ терминологиясы дамуының әр түрлі кезеңдеріндегі басшылыққа алынған қағидаттар тілдік және тілден тыс факторлармен тікелей байланыста қарастырылған. А.Байтұрсынұлы, Е.Омарұлы, Қ.Жұбанов, Н.Сауранбаев, С.Бәйішев, Ә.Қайдар жасаған терминологияны дамыту мен терминологиялық сөздік түзудің қағидаттарын жеке-жеке сөз ете келіп, әртүрлі тарапынан алдағы уақыттағы қазақ терминологиясы дамуының ғылыми қағидаттары ұсынылады.

Қоғам өмірінде болған түбегейлі өзгерістерге байланысты 90-жылдардан бастап қазақ терминологиясы дамуының жаңа кезеңі басталуына орай қазір тіл білімінің мүддесіне, әлемдік ғылым мен техниканың қазіргі даму үрдісіне келетін ғылыми қағидаттарды белгілеуді уақыттың өзі қажет етіп отыр. Сондықтан терминтанушы ғалымның бұл еңбегі термин жасау, реттеу,

жүйелеу, біріздендіру, стандарттау сияқты барлық терминологиялық жұмыстардың ғылыми негізде жүргізілуіне септігін тигізеді деп білеміз.

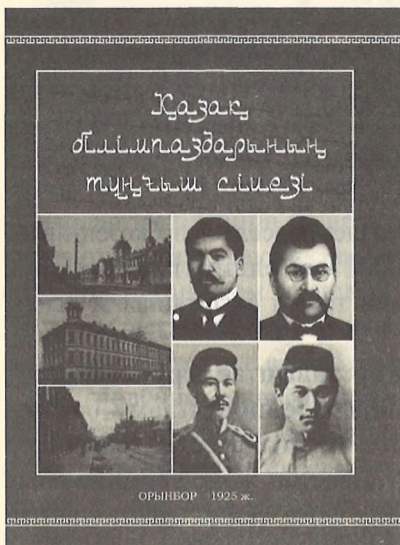
Кітап тіл мамандарына, терминологтарға, арнаулы сала мамандарына, сөздік жасаушыларға, жоғары оқу орындарының филология факультеттерінің студенттеріне, термин және терминология мәселелері қызықтыратын көпшілік қауымға арналған.

Жұмағали Әбуов

филология ғылымының докторы, профессор

Қазақ білімпаздарының тұңғыш сьезі

1924 жылы маусымның 12-18 күндері Қазақ елінің сол кездегі астанасы Орынбор қаласында қазақ білімпаздарының тұңғыш сьезі өткені мәлім. Осы сьездің материалдары сол кезде де (1925 ж.) кітап болып шыққан болатын. Бірақ бұл кітап араб графикасымен басылғандықтан, әрі қазір өте сирек кездесетін кітаптардың біріне айналғандықтан араб графикасымен таныс емес оқырмандар бұл кітапты оқып, тұшынып, пайдасына жарата алмайтындығы түсінікті. Осындай себептерге байланысты және сьез материалдарының ғылыми құндылығын ескере отырып, ол кітапты филология ғылымдарының докторы, профессор Ш.Құрманбайұлы кириллицаға түсіріп, қайта бастырып шығарды.

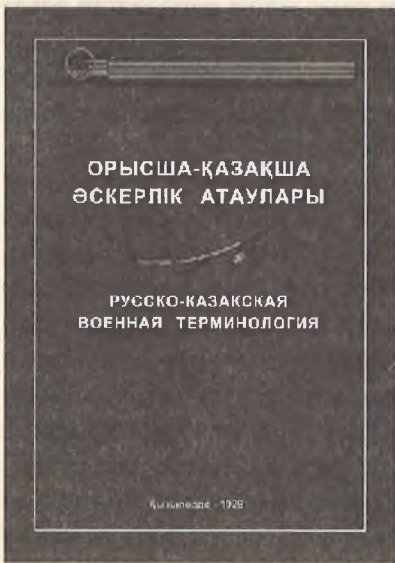
Бұл сьезге Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейханұлы, Елдес Омарұлы, Міржақып Дулатұлы, Халел Досмұхамедұлы, Нәзір Төрекұлұлы, Телжан Шонанұлы, т.б. қазақ зиялылары қатысып, баяндама жасаған. Жалпыресейлік кеңес қызметкерлерінің қазақстандық бөлімінен, қырғыз ағайындар және Башқұртстан өкіметі өкілдері қатысқан, қазақ елінің түкпір-түкпірінен білімпаз, зиялы қауым жиналған, қазақ ғылымының, білім беру, оқыту жүйесінің маңызды мәселелері сөз етілген бұл сьездің тарихтағы ізі өшпейтініне күмән жоқ.

Жазу ережелері, әліпби мен қазақша пән сөздері мәселелері, ауыз әдебиетін жию шаралары, ғылыми және оқытуға арналған кітаптарды шығару, бастауыш мектептің бағдарламаларын дайындау мәселелері қаралған бұл сьезде тіл мәселесі басты мәселелердің бірі болды деп айтуға болар. Өйткені сьез жұмыс

істеген жеті күннің бес күнінде тіл мәселесі сөз етілген. Сонымен қатар қазақ терминологиясын дамытудың қағидаттары тұңғыш рет осы съезде белгілендігі айрықша атап өтуді қажет етеді. Қазақша пән сөздері туралы жасаған баяндамасында Елдес Омарұлы: "Қазақ тіліне жат сөздерді кіргізгенде, оның жат дыбыстарын бұзбай кіргізуге болмайды; жат дыбысқа жалпы бұқараның тілі келмейді де, ішінде жат дыбысы бар жат сөз жат болып қала береді" - дейді. Ал бүгінгі жағдай қалай? "Біз жат сөздерді қалың бұқараның жат қалпында бұлжытпай айтуы үшін, әліпбиімізді, жазу ережелерімізді, термин қабылдау, қалыптастыру тәртібімізді бәрін де икемдедік. Ұлт тілінің емес, жат тілдердің, жат сөздердің ыңғайына қарай икемдедік. Сол икемдеген жолмен ұзақ мерзім бойы жүргендіктен, қазір соның "жемісін" жеп отырмыз" (Алғысөзден).

Съез өткен кезден бері бір ғасырға таяу уақыт өткеннің өзінде де онда көтерілген мәселелердің әлі күнге дейін маңызын жоймай отырғандығынан ақ бұл жиында айтылған тұжырымдар, пікірлердің маңызын бағалауға болар деп ойлаймыз.

"Орысша-қазақша әскерлік атауларының" екінші өмірі

Ертеректе жарық көрген кітаптардың, сөздіктердің арасында да бүгінде қажетімізге жарап, терминологиямыздың даму, қалыптасу жолын көрсететін еңбектер бар. Осындай еңбектердің бірі - филология ғылымдарының докторы, профессор Шерубай Құрманбайұлы мен филология ғылымдарының кандидаты Орынай Жұбаева араб графикасынан кириллицаға көшіріп, баспаға дайындаған **"Орысша-қазақша әскерлік атаулары"**. Ахмет Байтұрсынұлы төрағалық еткен комиссияның ресми бекіткен терминологиялық сөздіктерінің бірі болып табылатын бұл еңбек ең алғаш рет 1928 жылы Қызылорда қаласында басылып шыққан.

Аталған сөздік үстіміздегі жылдың мамыр айында қайтадан оқырман қолына тиді. Ол тілші ғалымдардың, терминология тарихын зерттеушілердің, терминтанушылар мен терминографтардың, әскери терминологияның сөздігін түзушілердің, жалпы тіл мәселесі қызықтыратын көпшілік қауымның қажетіне жарары сөзсіз.

Сөздікке Қазақ білім комиссиясының 1925 жылдың қазан айынан 1926 жылдың маусым айлары арасында өткен мәжілістерінде ресми бекітілген терминдер енген. Осы кездері жарық көрген басқа да терминологиялық сөздіктер сияқты, біз сөз етіп отырған сөздік те А.Байтұрсынұлы бастаған қазақ зиялыларының ұстанымдарына сәйкес жасалған. Бұл сөздікке енген терминдерді жасаудағы басты қағидат, негізгі тәсіл ретінде, ең алдымен, ол терминдердің қазақ тіліндегі баламасын табу, ондай балама табылмаса, түркі тілдерінен сөз алу пайдаланылған. Айталық, *күнгеі* (юг), *арылту* (эвакуация), *тыңшы* (шпион), *мойындық* (хомутик), *қопарма* (фугас), *оқ ойнағы* (стрельбище), *жайластыру* (размещение), *түстеніс* (привал), *қаттау* (опись), *қырық буын* (гусеница), *керме* (барьер), *оқшашар* (пулемет). Ол жолдар да қолайлы болмаған жағдайда ондай сөздерді қазақ тілінің заңдылықтары бойынша, яғни дыбыстық ерекшеліктеріне сәйкестендіріп алып отырған. Мәселен, *кемие* (химия), *шілія* (шля), *бәлістіке* (баллистика), *таңқ* (танк), *ыстанса* (станция), *бетен* (бетон), *пошта* (почта), *менізіл* (мензула), *лекал* (лекало), *көпет* (капот), *ірет* (ряд), *абтамат* (автомат), *абтамабил* (автомобиль).

Сөздікте берілген атаулардың бірқатары кейінгі кеңес халқына ортақ терминқор құруды мақсат еткен кезеңде негізсіз шеттетіліп, 30-жылдардан кейінгі уақытта шыққан сөздіктер мен оқулықтарға енгізілмеді. Тіпті кейбір оқығандар ол терминдерді қайткенде тілдік айналымнан аластауға тырысып бақты. Бұл бағытты ұстанушыларының көздегені орыс тіліне негізделген совет халқына ортақ терминқор құру арқылы бөрімізге ортақ ғылым тілін жасау болса, Ахаң бастаған алаш зиялылары қазақтың ғылым тілі ұлт тілі негізінде жасалып, терминқорымыздың негізгі бөлігін өз тіліміздің заңдылықтарына сай жасалған төл терминдеріміз құрағанын мақсат етті.

Осыдан сексен жылдай уақыт бұрын жарық көрген "Әскерлік атаулардың" қазақ терминографиясының тарихында өзіндік орны бар сөздік екендігі даусыз, әрі бұл басылым бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда ғылыми құндылығын жоймаған еңбектердің бірі деп толық айта аламыз. "Егер терминологиялық қорымызды қалыптастыруда, арнаулы салалардың терминдер сөздіктерін түзуде о баста алаш зиялылары белгілеген қағидаттарды басшылыққа ала бергенде, арнаулы сөздеріміздің негізгі бөлігі қазіргідей орыс тілінің дыбыстық заңдылықтары мен жазу ережелеріне негізделіп қабылданған шет тілдерінің сөздерінен тұрмаған болар еді. Керісінше, ұлттық терминологиялық лексикамыздың басым бөлігін өз тіліміздің ішкі мүмкіндіктерін ұтымды пайдалану, ұлт тілінде термин жасау тәжірибемізді жетілдірген болар едік".

Баян Қасенова

МАЗМҰНЫ

Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясының ресми құжаттары.....	3
Терминологияның теориялық, ғылыми-практикалық, әдістемелік мәселелері.....	11
Ұсыныстар, пікірлер.....	21
Мамандар талқысына.....	33
Ақпараттар, шолулар.....	73

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ХАБАРШЫ

Қазақстан Республикасының
Үкіметінің жанындағы
Мемлекеттік терминология комиссиясы

Ұланың атымен

Қазақстан Республикасының Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясы

Т.А. Қызылбаев

100000, Астана қаласы, Байғалин көшесі, 10
Тел: (7172) 32-12-17, 32-91-98, 32-11-89

Қазақстан Республикасының Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясы

Қазақстан Республикасының Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясы

Қазақстан Республикасының Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминология комиссиясы

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ХАБАРШЫ

Редакторы – Шерубай Құрманбайұлы
Хатшысы – Баян Қасенова

Редакцияның мекен-жайы:

Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігінің
Тіл комитеті

010000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 10
Тел.: (3172) 32-12-27, 32-31-58, 32-31-00

Теруге берілген күні 06.07.2005 ж. Басуға қол қойылған күні 14.07.2005 ж.
Көлемі 5 баспа табақ. Таралымы 2000 дана. Таспырыс № 230.
«ІС-Сервис» ЖШС басылды. 010000, Астана қаласы